

XXV ОБИКНОВЕНО НАРОДНО СЪБРАНИЕ

ПЪРВА РЕДОВНА СЕСИЯ

Стенографски дневникъ

НА

21. заседание

Събота, 30 мартъ 1940 г.

(Открито въ 9 ч. и 40 м.)

Председателствувалъ подпредседателътъ Никола Захариевъ Секретари: Светославъ Славовъ и Стефанъ Багриловъ.

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е :

Стр.

Стр.

Съобщения:

Отпуски 419

По дневния редъ:

Предложения: 1. За разрешаване износа на 2.700 тона старо желязо и 5.135 кгр. медикаменти. (Приемане) 419

2. За разрешаване износа на нѣкои стоки и предмети. (Приемане) 420

3. За одобрение I-то постановление на Министерския съветъ, взето въ заседанието му отъ 15 мартъ 1940 г., протоколъ № 42, относно доставянето на държавата електролитна медъ отъ фран-

цузкото дружество на минитъ „Лула Яна“, а. д. — агенция София, която то ще внася въ страната срещу изнесениѣ отъ него отъ собственитъ му периметри и концесии медни руди. (Приемане) 420

Законопроектъ за гражданската мобилизация.

(Първо четене — продължение разискванията) 422

Говорили: Т. Кожухаровъ 422

А. Държански 429

Д-ръ Л. Дюгмеджиевъ 432

Дневенъ редъ за следващото заседание 437

Председателствувашъ Никола Захариевъ: (Звъни) Присъствуватъ необходимото число народни представители. Откривамъ заседанието.

(Отсъствуватъ следнитъ народни представители: Андро Лулчевъ, Атанасъ Каишевъ, д-ръ Божко Ковачевски, Георги Свинаровъ, Димитъръ Марчевъ, Димитъръ Киревъ, Илия Славковъ, Киро Арnaudовъ, Никола Мушановъ, д-ръ Петъръ Кюсеиановъ и Тотю Маровъ)

Председателството е разрешило отпущъ на следнитъ г-да народни представители:

на г-нъ Георги Петковъ — 1 день, за 2 априлъ;

на г-нъ Минчо Ковачевъ — 1 день, за 2 априлъ;

на г-нъ Василь Цвѣтковъ — 2 дена, за 2 и 3 априлъ;

на г-нъ Никола Градевъ — 2 дена, за 2 и 3 априлъ;

на г-нъ Игнатъ Хайдудовъ — 4 дни, отъ 2 до 5 априлъ и

на г-нъ д-ръ Божко Ковачевски — 1 день, за 30 т. м.

Пристъпваме къмъ точка първа отъ дневния редъ.

Одобрение предложението за разрешаване износа на 2.700 тона старо желязо и 5.135 кгр. медикаменти.

Моля г-на докладчика на финансовата комисия да го прочете.

Докладчикъ д-ръ Георги Липовански: (Чете)

„МОТИВИ

къмъ проекторешението за разрешаване износа на 2.700 тона старо желязо и 5.135 кгр. медикаменти.

Г-да народни представители!

1. Съ VI-то си постановление, протоколъ № 186, отъ 31 октомври 1939 г., допълнено съ XVII-то постановление, протоколъ № 224, отъ 21 декември 1939 г., и съ XIII-то си постановление, протоколъ № 224, отъ 21 декември 1939 г., Министерскиятъ съветъ е решилъ: „Българскитъ държавни желязници да произведатъ търгъ, като се предвиди условието, че срещу износъ на старо желязо трѣбва да се внесе ново такова въ сѣщия размѣръ, като се заплатятъ въ

повече трудътъ и разноскаѣ. Ако това е невъзможно, да се допусне износътъ на старо желязо срещу вносъ на ново такова“.

Съ писма № № VI—14—1095, отъ 29 февруарий, VI—12—170, отъ 13 мартъ и VI—12—170, отъ 20 мартъ 1940 г. Главната дирекция на желязницитъ и пристанищата, отдѣление снабдително, съобщава, че е произведенъ такъвъ търгъ, като е предвидено условието да се предадатъ на предприемача 3.000 тона старо желязо (отпадки, стѣрготини и пр.), принадлежащи на българскитъ държавни желязници.

Отъ горното старо желязо щѣли да се изнесатъ за странство само 2.700 тона, срещу което ще се внесетъ 825 тона ново такова, а другитъ 300 тона, отъ старото желязо ще останатъ въ страната за нуждитъ на дѣлната индустрия.

2. Съ заявлението си отъ 11 мартъ 1940 г. догосринъ П. Кацаровъ — София, ул. „Бѣлчевъ“ № 8, съобщава, че презъ 1936 г. е внесла въ страната на консигнация 3 кгр. коденитъ пурумъ и 4.500 кгр. етиломорфинъ хидрохлорикумъ, изпратени отъ фирмата Ф. Хофманъ—Ла Рошъ и с-не, а. д. — Базелъ, Швейцария.

Отъ тази стока 1.710 кгр. коденитъ пурумъ и 3.425 кгр. етиломорфинъ хидрохлорикумъ останали непродадени, поради което трѣбвало да бъдатъ върнати въ чужбина, понеже били вече негодни.

Горното като излагамъ, и като се има предвидъ, че металитъ и сплавитъ имъ, металическитъ издѣлия, както и дѣлечинитъ вещества сѣ забранени за износъ съ указъ № 22/1939 г. („Държавенъ вестникъ“, бр. 195 с. г.), моля ви, г-да народни представители, да разгледате и, ако одобрите, да приемете въ настоящата сесия на Народното събрание представеното ви за целта решение, понеже казаниятъ износъ може да се извърши само възъ основа на законодателно такова.

Гр. София, мартъ 1940 г.

Министъръ на финанситъ: Д. Божиловъ

ПРОЕКТОРЕШЕНИЕ

за разрешаване износа на 2.700 тона старо желязо и 5-135 кгр. медикаменти.

Одобрява се:

1. Да се разреши на българските държавни желязници да изнесат за странство 2.700 тона старо желязо (отпадъци, стърготини и пр.), срещу внос на 825 тона ново желязо, съгласно произведения от същият търг.

2. Да се разреши на дрогерия П. Кацаровъ от гр. София, ул. „Бълчевъ“ № 8, да изнесе за странство 1.710 кгр. коденнъ пурумъ и 3-425 кгр. етиломорфинъ хидрохлоридумъ.

Председателстващъ Никола Захариевъ: Които одобряватъ предложението за разрешаване износа на 2.700 тона старо желязо и 5-135 кгр. медикаменти, моля, да вдигнатъ ръка. Миозинство, Събранието приема.

Пристъпваме къмъ втора отъ дневния редъ:

Одобрение предложението за разрешаване износа на нѣкои стоки и предмети.

Моля г-на докладчика да го прочете.

Докладчикъ д-ръ Георги Липовански: (Чете)

„МОТИВИ

къмъ проекторешението за разрешаване износа на нѣкои стоки и предмети.

Г-да народни представители!

1. Съ VI-то си постановление, протоколъ № 44, отъ 18 мартъ 1940 г. Министерскиятъ съветъ е одобрилъ постановлението на управителния комитетъ на Българската народна банка, държано на 13 мартъ 1940 г., протоколъ № 50, относно отмяна забраната върху износа на хавлии и памучни платове, като същиятъ се допустне срещу предварителенъ вносъ на суровъ памукъ, извънъ определенитъ контингенти за вносъ на такъвъ въ България, за страни съ свободни дивизи.

2. Съ заявление отъ 29 февруарий 1940 г. бюро „Посрѣдникъ“, гр. Казанлъкъ, моли да му се разреши да изнесе за чужбина 10 броя металически ротаметри-турбометри, уреди за измѣрване на количеството въздухъ, преминаващъ при нѣкои изпитвания.

Тѣзи уреди били на тежестъ около 38 кгр. бруто и на стойностъ 680 германски марки.

Срещу същиятъ уреди бюро „Посрѣдникъ“ щѣло да внесе други такива, защото тѣзи, за които се иска износътъ, били непригодни за целта, за които сѣ внесени.

Съ IX-то постановление, протоколъ № 44, отъ 18 мартъ 1940 г. Министерскиятъ съветъ е одобрилъ да се внесе за разглеждане и гласуване въ Народното събрание законодателно предложение за разрешаване износа на въпроснитъ 10 броя ротаметри, срещу вносъ на 10 броя други такива.

Горното като излагамъ и като се има предвидъ, че износътъ на хавлиитъ, памучнитъ платове и металическитъ измѣрители е забраненъ съ укази № 22 и 53 отъ 1939 г. („Държавенъ вестникъ“, бр. 195 и 278 отъ с. г.), моля ви, г-да народни представители, да се занимаете съ повдигнатитъ въпроси и, ако одобрите, да приемете въ настоящата сесия на Народното събрание представеното въ за целта решение.

Гр. София, мартъ 1940 г.

Министъръ на финанситъ: Д. Божиловъ

ПРОЕКТОРЕШЕНИЕ

за разрешаване износа на нѣкои стоки и предмети

Одобрява се:

1. Да се отмени забраната върху износа на хавлии и памучни платове, като същиятъ се допустне срещу предварителенъ вносъ на суровъ памукъ, извънъ определенитъ контингенти за вносъ на такъвъ въ България, за страни съ свободни дивизи, и

2. Да се разреши на бюро „Посрѣдникъ“, гр. Казанлъкъ, да изнесе за чужбина 10 броя металически ротаметри-турбометри, на тежестъ 38 кгр. бруто, срещу вносъ на 10 броя други такива.

Председателстващъ Никола Захариевъ: Които одобряватъ предложението за разрешаване износа на нѣкои стоки и предмети, моля, да вдигнатъ ръка. Миозинство, Събранието приема.

Пристъпваме къмъ точка трета отъ дневния редъ:

Одобряване предложението за одобряване I-то постановление на Министерския съветъ взето въ заседанието му отъ 15 мартъ 1940 г., протоколъ № 42, относно доставянето на държавата електролитна медъ отъ французкото дружество на минитъ при „Луда Яна“, а. д. — агенция София, която то ще внася въ страната срещу изнесенитъ отъ него отъ собственитъ му периметри и концесии медни руди.

Моля г-на докладчика или нѣкой отъ комисията по Министерството на търговията да прочете предложението.

Зам.-секретаръ Светославъ Славовъ: (Чете)

„МОТИВИ

къмъ решението за одобряване I-то постановление на Министерския съветъ, взето въ заседанието му отъ 15 мартъ 1940 г., протоколъ № 42, относно доставянето на държавата електролитна медъ отъ французкото дружество на минитъ при „Луда Яна“, а. д. — агенция София, която то ще внася въ страната срещу изнесенитъ отъ него отъ собственитъ му периметри и концесии медни руди.

Г-да народни представители!

Французкото дружество на минитъ при „Луда Яна“, а. д., агенция София, запази периметри въ Панагюрска околия за медни руди и следъ тригодишни минни проучвания въ тѣхъ установи значителни количества доброкачествени медни и пиритни руди.

Следъ започването на войната извършванитъ отъ това дружество проучвания бѣха значително намалени, поради последвалитъ ограничения при изнасянето на сръдства отъ Франция. Продължаването на започнатитъ проучвания и евентуалната експлоатация на открититъ досега медни руди е отъ голямо значение, тъй като срещу добититъ медни руди страната ни може да бѣде снабдена съ електролитна медъ.

За да се улесни снабдяването на страната съ електролитна медъ и даде възможностъ на дружество „Луда Яна“ да произвежда медни руди, се назначи комисия, която уговори условията съ дружеството, при които последното е съгласно да започне добиването на медни руди. Полученитъ медни руди ще се преработватъ въ топителнитъ на д-во „Боръ“ — Югославия, и добитата медъ ще се внася въ страната по условията, подробно изложени въ протокола на комисията, надлежно утвърденъ отъ Министерския съветъ.

Закупването на внесената електролитна медъ отъ дружество „Луда Яна“ и разпродажбата на същата въ страната е умѣстно да се възложи на Българската земеделска и кооперативна банка.

Горното като ви излагамъ, моля ви, г-да народни представители, да разгледате и гласувате приложеното тукъ решение.

Гр. София, 19 мартъ 1940 г.

Министъръ на търговията, промишлеността и труда:
Д-ръ Сл. Загоровъ

ПРОЕКТОРЕШЕНИЕ

за одобряване I-то постановление на Министерския съветъ, взето въ заседанието му отъ 15 мартъ 1940 г., протоколъ № 42, относно доставянето на държавата електролитна медъ отъ французкото дружество на минитъ при „Луда Яна“, а. д. — агенция София, която то ще внася въ страната срещу изнесенитъ отъ него отъ собственитъ му периметри и концесии медни руди.

Одобрява се I-то постановление на Министерския съветъ, взето въ заседанието му отъ 15 мартъ 1940 г., протоколъ № 42, което гласи:

„1. Одобрява се протоколътъ отъ 23 февруарий 1940 г. на комисията, назначена съ заповѣдъ № 208, отъ 5 февруарий 1940 г., на министра на търговията, промишлеността и труда и се възлага на същата да сключи отъ името на държавата, възъ основа на казания протоколъ, договоръ съ французкото дружество на минитъ при „Луда Яна“, а. д.

Възлага се на Българската земеделска и кооперативна банка да купува, франко вагонъ митницата София, цѣлото количество електролитна медъ, която французкото дружество на минитъ „Луда Яна“, а. д., по договоръ съ държавата ще внася въ страната срещу изнесенитъ отъ него отъ собственитъ му периметри и концесии медни руди, по цена, определена въ договора между държавата и минното дружество.

3. Задължаватъ се всички държавни и обществени учреждения (общини, водни синдикати и др.), както и автоном-

нитъ такива (мини „Перник“ и др.), които се нуждаятъ от медъ, да купуватъ необходимитъ имъ количества отъ Българската земеделска и кооперативна банка по цени, които ще се определятъ отъ Министерския съветъ.

4. Българската народна банка се задължава да открие на Българската земеделска и кооперативна банка достатъченъ кредитъ, размъритъ и условията на който ще се определятъ по споразумение между двете банки. Този кредитъ ще послужи за оборотни срѣдства по купуването на електролитна медъ отъ французкото дружество на минитъ при „Луда Яна“, а. д.

5. Всички загуби, които биха произлѣзли за Българската земеделска и кооперативна банка отъ купуването на медъта и пласирането ѝ, остава за смѣтка на държавата.

ОДОБРЕНО,

Председател на Министерския съветъ и министър на народното просвѣщение: **Б. Филовъ**

15 мартъ 1940 г.

ПРОТОКОЛЪ

Днесъ 23 февруарий 1940 г., комисията, назначена отъ господина министра на търговията, промишлеността и труда, въ съставъ: инж. Драгомиръ Мариновъ — началникъ на отдѣла за природни богатства, администраторътъ при Българската земеделска и кооперативна банка — Георги Георгиевъ, подполковникъ Антоновъ отъ Дирекцията за гражданската мобилизация и инж. Миланъ Златевъ — началникъ на отдѣление електрификация при Министерството на общественитъ сгради, пѣтищата и благоустройството, съ задача:

1. Да продължатъ воденитъ досега писмени преговори съ французкото дружество на минитъ при „Луда Яна“, съ огледъ къмъ възможността да се сключи договоръ между държавата и дружеството за доставка отъ последното на електролитна медъ, произведена отъ рудата на неговитъ мини въ Панагюрище, при възможнитъ най-благоприятни условия за държавата, и

2. Същата комисия да сондира управлението на Българската земеделска и кооперативна банка за условията, при които тя би се задължила да закупува и разпредѣля по указание на държавата въпросната медъ за нуждитъ на страната.

Следъ като въ редъ заседания водил преговори съ представител на минното дружество „Луда Яна“ по направенитъ и приети по начало отъ Министерския съветъ предложени на това дружество, намира, че доставката на медъ би била изгодна за държавата и за българското стопанство при следнитъ условия:

1. Дружество „Луда Яна“ се задължава да почне веднага, следъ подписването на договора съ държавата, експлоатацията на своитъ меднопиритни находища въ Панагюрище.

2. Добитата руда, както и депозита, който сега дружеството има на мината си отъ около 2.000 тона, дружество „Луда Яна“ ще изнася за преработка въ „Боръ“ — Югославия.

Д-во „Луда Яна“ се задължава да внася срещу изнесената руда минимумъ срѣдно месечно 30 тона електролитна медъ, като, ако изнесената руда съдържа до 6% медъ, дружество „Луда Яна“ се задължава да внесе минимумъ 30% отъ съдържащата се медъ въ рудата; при съдържание 10% и повече медъ въ руда — минимумъ 60%, а ако изнесената руда има съдържание между 6 и 10%, то за всѣки процентъ медъ въ повече отъ 6% процентътъ на внесеното количество медъ ще се увеличава така:

при срѣдно съдържание на рудата отъ 6—	7%—36%
„ „ „ „ „ „ „	7—8%—42%
„ „ „ „ „ „ „	8—9%—48%
„ „ „ „ „ „ „	9—10%—54%
при 10% и повече „ „ „ „	—60%

Съдържанието на медъ и злато въ рудата, която ще се изнася за преработка въ Югославия, ще се констатира отъ Министерството на финанситъ (отдѣлъ за митницитъ) по установения редъ.

3. Дружество „Луда Яна“ ще заплаща навлата въ Югославия и разноснитъ по преработването на рудата въ „Боръ“ съ часть отъ съдържащата се медъ и злато въ нея.

4. Опредѣлениятъ въ точка 2 на настоящия протоколъ минимумъ отъ 30 тона месечно електролитна медъ дружеството „Луда Яна“ ще продава на държавата или на посоченото отъ нея лице или учреждение по цена 62 л. кгр. франко митницата София, която цена е валидна за презъ цѣлото времетраене на войната до сключването на мира

между воюващитъ днесъ страни: Англия и Франция, отъ една страна, и Германия, отъ друга страна.

Тази цена остава неизмѣнна, каквито и да бъдатъ флукутациитъ на пазара за медъта.

Въ случай че дружество „Луда Яна“ внесе едно количество медъ по-големо отъ предвидения минимумъ отъ 30 тона, то за количеството въ повече отъ 30 тона сѣмното дружество ще има правото на свободна продажба, било на държавата, било на свободния пазаръ по цени, които ще бъдатъ въ сила на тоя пазаръ.

5. Внасяната въ България отъ дружество „Луда Яна“ медъ трѣбва да отговаря по качество на електролитната медъ по германскитъ норми.

6. Златото ще бѣде изплатено отъ Българската народна банка по сѣмнитъ условия, които сѣ въ сила понастоящемъ за покупкитъ ѝ на злато отъ Англо-българското минно дружество.

7. Горната цена на медъта се разбира за лева по настоящия курсъ 83-50 л. плусъ 35% законна премия за единъ доларъ. Въ случай на флукутация на лева по отношение долара, цената ще бѣде измѣнена съобразно съ курса на долара въ лева (официалния плусъ премията) въ деня на приемането на медъта въ София.

8. Цената на медъта сѣщо ще може да бѣде съответно измѣнена, въ случай че настѣпи измѣнение на цената на следнитъ консумативни материали, нужни за експлоатацията на минитъ, а именно: експлозивъ, капсули, фитилъ, нафта, електрическа енергия, минни подпори, карбитъ, масла, гресъ, и то ако това измѣнение, взето общо, даде едно поне $\pm 15\%$ въ добивната цена на рудата въ сравнение съ тази въ деня на сключване на настоящия договоръ.

9. Държавата е свободна презъ времетраенето на договора да си достави медъ и отъ другаде.

Ако намѣри възможностъ да си достави медъ на по-износна цена, държавата може следъ тримесечно предизвестяване да се откаже отъ договора, въ който случай дружество „Луда Яна“ е свободно да продава своята медъ на пазара.

10. Държавата ще доставя по възможностъ и следъ споразумение съ дружество „Луда Яна“, за смѣтка на дружеството, нуждитъ за експлоатацията на мината материали, ако не се намиратъ въ страната (експлозивъ, стомана, телени вѣжета и др.).

11. Договорътъ ще бѣде въ сила до сключване на мира между воюващитъ днесъ страни Англия и Франция съ Германия.

12. Въ случай че дружество „Луда Яна“ не достави на държавата уговореното минимално количество 30 тона медъ месечно, то ще заплаща на държавата за всѣки недоставенъ тонъ медъ по 10.000 л. глоба. Изравняването ще става всѣки 6 месеца.

Общата сума на глобата за цѣлото времетраене на договора не може да надмине сумата 3.600.000 л.

13. Дружество „Луда Яна“ се отказва доброволно презъ времетраенето на договора да изисква девизи за половината отъ продажбитъ въ страната, както това е било предвидено въ сѣглашението му отъ 5 юлий 1939 г. съ Българската народна банка. Въ замѣна на това то ще има пълна свобода да използва въ България полученитъ срещу доставената медъ суми.

14. Разноснитъ по сключването на настоящия договоръ сѣ за смѣтка на дружество „Луда Яна“.

15. Дружество „Луда Яна“ поема вклученитъ въ настоящия договоръ задължения при сѣлнитъ условия:

1. Преработката на рудата ще става въ инсталациитъ на дружество „Боръ“ — Югославия.

2. Югославското правителство не ще отнеме даденото вече разрешение за внасяне въ Югославия на българска медна руда и изнасяне на електролитна медъ въ България.

3. Форсмажорни причини (чл. 191 отъ закона за бюджета, отчетността и предприятитъ).

4. Доставената отъ дружество „Луда Яна“ медъ не ще се изнася, а ще послужи изключително за задоволяване нуждитъ на българската държава и на българското стопанство.

Комисия: **Инж. Др. Мариновъ**
Г. Георгиевъ
Подполковникъ Антоновъ
Инж. Радославовъ

(Сѣгласно заповѣдъ № 389, отъ 26 февруарий 1940 г. — Министерството на търговията, промишлеността и труда).

Представител на французкото дружество за минитъ, при „Луда Яна“, а. д. — агенция София: **Сифръ**.

Председателстващ Никола Захариев: Които одобряват решението за одобряване I-то постановление на Министерския съвет, взето въ заседанието му отъ 15 мартъ 1940 г., протоколъ № 42, относно доставянето на държавата електротелна мѣль отъ французкото дружество на минитъ при „Луда Яна“, а. д. — агенция София, която то ще внася въ страната срещу изнесенитъ отъ него отъ собственитъ му периметри и концесии медни руди, моля, да вдигнатъ рѣка. Мнозинство, Събранието приема.

Пристъпваме къмъ точка четвърта отъ дневния редъ:

Първо четене на законопроекта за гражданската мобилизация — продължение разискванията.

Има думата народниятъ представителъ г-нъ Тодоръ Кожухаровъ.

Тодоръ Кожухаровъ: (Отъ трубуната) Уважаеми г-да народни представители! Тръбва да си призная, че не безъ известно колебание се решихъ да взема думата по сложения на разглеждане законопроектъ за гражданската мобилизация, по простата причина, че азъ бѣхъ въ затруднение въ кой кръгъ, въ коя сфера на компетентностъ да причисля този толкова интересенъ и толкова важенъ законопроектъ, който ни занимава. Защото азъ съмъ отъ тия, които винаги стоятъ съ свалена шапка предъ нейно величество компетентността. И действително, това бѣше много трудно, защото, ако е въпросъ да се разглежда законопроектътъ отъ юридическа гледна точка — тукъ има доста сведущи юристи; ако е въпросъ да се разглежда отъ военна гледна точка — никога българскиятъ Парламентъ не е билъ тъй богатъ съ военни специалисти; ако е въпросъ да се разглежда отъ икономическа и социална гледна точка — такива специалисти биха се намѣрили въ изобилие.

Предъ насъ е сложенъ на разглеждане единъ законопроектъ, който създава една нова институция, която претендира на всеобща бѣхъ казалъ, универсална компетентностъ; една институция, която иска да засегне обществения животъ на българския народъ въ всичкитъ му отрасли; една институция, която иска да разполага съ сѣдбата, съ живота, съ имота и съ труда на всички български граждани отъ 16 до 70-годишна възраст — на всички човѣци, бѣхъ казалъ азъ. И азъ си рекохъ: не мога ли да разгледамъ този законопроектъ отъ гледна точка на човѣкъ, представителъ на милионитъ нещастни сѣщества, които сѣдбата отреди да живѣятъ въ първата половина на тоя нещастенъ XX вѣкъ, когато една цивилизация е на своя завой и когато въ страшни родилни мъки се ражда едно неизвестно бѣдеше? Азъ смѣтамъ, че единъ такъвъ погледъ къмъ представения ни законопроектъ ще бѣде интересенъ и умѣстенъ.

Цѣлниятъ духовенъ животъ на нацията — не само у насъ, а на всички народи — се развива подъ знака на войната. Войната прѣстана да бѣде теоретична абстракция, която занимава канцеларитъ на генералнитъ щабове. Войната прѣстана да бѣде дѣло на специалиститъ. Войната не е вече дѣло на едно нищожно малцинство отъ наемници и, ако щете, на една армия отъ 200—300 или 500 000 души, тъй както тя се очертаваше до известно време. Войната е май-крупниятъ, най-сложниятъ фактъ, най-мъчителниятъ кошмаръ на нашата действителностъ и заради това трѣбва да spremъ по-продължително вниманието си върху нея.

Нека се върнемъ съ наслаждение 30-40 години назадъ, въ великолѣпната епоха, когато свѣтътъ преживяваше сравнително много спокойни дни; когато Антонъ Павловичъ Чеховъ въ Русия плачеше натъ всѣко човѣшко нещастие, трогваше се дори отъ смъртта на една птичка; когато великиятъ мислителъ отъ Ясна-Поляна, графъ Толстой, не позволяваше да се убиватъ дори комаритъ отъ избликъ на излишна хуманностъ — какво блажено време! — когато изъ Европа се разливаше една вълна на пасифизмъ отъ страна на толстоиститъ, отъ страна на миролюбитъ, отъ страна на така нареченитъ лѣви елементи, които по стѣгди и събрания разгромяваха империалистичния милитаризмъ на старата предвоенна Европа. Въ тия времѣта имаме хора, които искрено вѣрваха, че ще настѣпи вѣченъ миръ. Говорѣше се за една златна епоха, когато циковетъ ще бѣдатъ обрѣнати въ плутове. И, да ви кажа, тогава, като младъ кадетъ, готвейки се за военна кариера, по едно време азъ искрено се бѣхъ уплашилъ: дяволъ да го вземе, че какво ще правимъ ние, военнитъ, за насъ нѣма да остане работа! Искрено се бѣхъ уплашилъ, че нашитъ занаятъ, за който употребихме толкова сили да се подготвимъ, нѣма да може да намѣри приложение, нѣма да има пласментъ на нашето производство! Е добре, г-да народни представители, отъ гдѣ да съмъ зналъ азъ, че въ сѣщото време въ една мансарда въ Женева единъ руски емигрантъ, во-

дачъ на болшевикитъ, Владимиръ Иличъ Ленинъ, старателно изучавалъ стратегия, старателно изучавалъ принципитъ на Клаузевицъ! Не щешъ ли, стана така, че свѣтътъ се обрѣна надолу съ главата, три пѣти се прикамбична, както казватъ нѣкои, и какво стана въ края на крайщата? — Ние, които се готвѣхме за професионални военни, станахме банкови счетоводители и тютюневи експерти, а товарищъ Троцки, миролюбивиятъ човѣкъ отъ Женева, стана воененъ министъръ; и товарищъ Пилсудски отъ Полша стана неочаквано пѣлководецъ; даже художникътъ Ридзи Смигль стана пѣлководецъ.

Нѣкой отъ народнитъ представители: И Криленко стана.

Тодоръ Кожухаровъ: Въ това смѣшеніе на езикитъ почувствувахме, че свѣтътъ действително влиза въ една нова ера и постепенно-постепенно дойдохме до убеждението, че не войната е временно състояние на нѣщата, а че войната всѣщностъ е постоянно състояние на нѣщата, че мирътъ е временна почивка въ борбата.

Има зловещи теоретици на войната, които казватъ, че тя произлиза отъ единъ жестокъ биологически законъ. Безъ да отиваме въ библейски изследвания, бихме могли да направимъ единъ краткъ прегледъ. Като замижимъ, предъ насъ ще се източи като на филмъ военната история отъ нейното начало досега: отъ двубоя, отъ грѣшния кривакъ на Каина, който уби Авела; отъ прашката, съ която Давидъ уби Голиаѣ, ще дойдемъ по-нататѣкъ къмъ фалангитъ на Александъръ Македонски, който съ 30 000 души — една невиджана дотогава сила — покоряваше цѣлия свѣтъ; ще дойдемъ до армитъ на Юлий Цезаръ, който съ нѣкакви си 50—100 000 души се смѣташе господаръ на вселената; съ ирония ще отминемъ смѣшнитъ рицарски турнири на срѣдновѣковието — ще си спомнимъ за това безвъзвратно отлетѣло време, за да дойдемъ до епохата на французката революция, когато задължителната военна повинностъ извади на историческата сцена голѣмитъ въоръжени маси, на които въ голѣма степенъ се дължатъ и победитъ на Наполеона. Защото, трѣбва да подчертая, че не толкова гениятъ на Наполеона, колкото тѣзи голѣми маси, които той можа да противопостави на наемнитъ на Европа, бѣха отъ решително значение за блѣскавата епоха, когато този господинъ безнаказано кръстосваше Европа налѣво и надѣсно.

При това постоянно развитие на войната тя обхващаше все повече и повече теренъ, тя тури ржката си на все по-голѣмъ и по-голѣмъ брой народи. Достатъчно е да си спомнимъ, че великата битка при Бородино, където една невиджана дотогава армия бѣше изкарана отъ французкия императоръ, тази голѣма битка, бѣхъ казалъ азъ, на народитъ, на Запада срещу Изтока, се разигра на единъ фронтъ отъ 10 км.

По-нататѣкъ ние ще дойдемъ пакъ до милиа, симпатичния XIX вѣкъ. Азъ, уважаеми г-да, имамъ голѣма слабостъ къмъ този вѣкъ. Вѣрвамъ, че и вие имате тази слабостъ на основание на руската пословица: „Понятно вспомни, батюшка!“ Независимо отъ това, той заслужава всичкото ни почитание, понеже никога човѣчеството не се е изкачвало на такава духовна висота, както въ този вѣкъ на Моцарта, на Бетовена, на Толстия, на Достоевски, на Тургенева и на Юго. Никога! И въ този прекрасенъ вѣкъ на единъ всестраненъ духовенъ прогресъ, когато още машината не бѣше убива човѣшкото у човѣка, въ този вѣкъ на духовенъ прогресъ, казвамъ, се намираха добри хора, които помислиха да направятъ и войната хуманна. Каква трогателна грижа наистина, отъ страна на тѣзи теоретици на международното право, които искаха да направятъ войната човѣчна, кавалерска, по старитъ правила на французитъ, които казваха: „Господа англичани, стреляйте първи!“ съ обявяването на войната съ всичкитъ й формалности; съ непозволяването да се употребяватъ забранени срѣдства за борба; съ пошадата на женитъ, на децата, на старцитъ и на неукрепенитъ градове. Но този благороденъ XIX вѣкъ бѣше замѣстенъ отъ епохата на машината, която наистина уби човѣшкото у човѣка. Военниятъ гений на XX вѣкъ измисли най-чудовищното нѣщо, така наречената тотална война, за която всичко е възможно, всичко е позволено, война безъ моралъ, безъ скупупли, безъ принципи, безъ граници, война, която, убѣтенъ съмъ, би отворила и хората на срѣдновѣковието. И азъ бѣхъ могълъ да ви докажа това. Ще ни се види смѣшно, ако си спомнимъ, че нѣкога, по времето на Людовика XIV, неговиятъ министъръ Лувоа отказа да употребява нѣкакви-си удушващи оръдия, защото ги намѣраше за твърде опасни за човѣчеството. Въ 1760 г. Людовикъ XV съ ужасъ отказа да употребѣи противъ английскитъ кораби нѣкакви-си запалителни

огънь. Той считаше този огънь, открит от Дюпре, за безчовъчен, за убийствен. Кралът даде на откривателя Дюпре пенсия, но му запрети да съобщава на когото и да е своя секрет. В 1779 г., през време на войната за независимостта в Америка, Бренделъ предложи на Людовик XVI употребяването на запалителни снаряди; предложеното сръдство беше изучено и признато за убийствено, а изобретателят му беше изпратен в тюрмата до края на войната. Когато в края на XVIII век Фултонъ предложи на Директорията да употреби торпеди в морската война, английското правителство, страхувайки се от всеобщото възмущение на народитъ, се отказа да употреби това страшно оръжие.

Трѣбва ли да признаемъ чудовищния парадокс, че духовната култура на човѣчеството се развива обратно пропорционално на неговата материална култура? Нѣма ли да се срамуваме ние, претенциознитъ съвременници на Хитлера и на Мусолини, за човѣщината, която съществуваше преди столѣтия? Днесъ, когато виждашъ милитаризирани цѣли народи, жени, които се движатъ съ каски и газови маски, отвратителни видения, които и фантазията на Жюль Верн не можеше да си представи, нѣкакви марсианки, които криятъ съ инстинкта на мравкитъ своитъ деца въ скривалищата — какъвъ декадансъ за културата на този претенциозенъ XX векъ! Къде е човѣщината? Нима тя окончателно е отречена? Нима проповѣдитъ на Христа сѫ минали и отминали надъ това човѣчество, безъ да оставятъ нито една дѣра? Нима поривитъ, идеалитъ на най-благороднитъ синове на човѣчеството сѫ отишли напразно, за да видимъ въ XX векъ едно оскотено човѣчество, ползващо се съ всички оръжия на цивилизацията, мощни, страшни и неумолими?

Е, г-да, да не бъдемъ крайни песимисти. Бихъ могълъ да ви съобща и нѣщо утешително. Напоследѣкъ чухъ една работа, която ме увѣрява, че имало още човѣщина въ свѣта. Да ви съобща този фактъ. Телеграфната агенция на Северно-Американскитъ щати съобща следното. Въ този моментъ единъ милионъ тюлени нападатъ брѣговетъ на Калифорния и се движатъ по Великия океанъ на пѣти къмъ брѣговетъ на Аляска. Всѣка пролѣтъ тѣ отиватъ тамъ, за да раждатъ своитъ малки по брѣговетъ на Аляска. Но за да не бъдатъ избити тѣзи хубави животни отъ контрабандиститъ, за които тѣ сѫ лакома плачка, британското правителство, правителството на Канада и правителството на Съединенитъ щати, сѫ изпратили цѣла флотилия отъ военни параходи, за да ги охраняватъ до Аляска. Каква трогателна грижа за милитъ тюлени, когато нѣколко милиони младежи, цвѣтътъ на Европа, сѫ поставени въ укрепенитъ линии по една непоколебима воля на държавници, които упорито държатъ воинствени речи, безъ да се страхуватъ отъ страшни опитъ на близкото минало, за което азъ ще говоря малко по-подробно.

Азъ си спомнямъ, уважаеми г-да, съ наслаждение за омази пасифистична вълна, която се разлѣ непосредствено следъ войната въ Обществото на народитъ презъ 1924/1925 г. Тогава азъ имахъ честта съ група другари отъ Парламента да бъда на една интерпарламентарна конференция въ Швейцария. Отивайки за тамъ, единъ мой другаръ ме предупреди да не пиша на визитната си картичка, че съмъ ватасенъ офицеръ: „Това мнѣ е на милитаризмъ, а милитаризмътъ отмина, отлетѣ. Сакънъ да не те подухатъ, че си воененъ, ще изложитъ България“. И действително въ тази конференция се говорѣше постоянно за миръ, миръ, до втрѣсване миръ, за вѣченъ миръ. Единъ румѣнски професоръ отъ Ячъ разправяше, че войната ще бѣде обявена за международно престѣпление и, че ще се взематъ международни санкции срещу този, който дръзне да наруши мира. Е добре, тогава се говорѣше, че Европа се демократизира, че нѣма вече монархитъ, които така безотговорно разполагаха съ живота на милионитъ човѣшки маси. Въ кръвъ и прахъ рухнаха вѣковнитъ династии на Хохенцолернитъ, на Романовцитъ и на Хабсбургитъ, за да платятъ едно историческо възмездие за безсмисленото унищожение на 10 милиона войници презъ миналата война.

10 милиона безкрѣстни гробове поискаха възмездие и то бѣ дадено по единъ страшенъ начинъ. Е добре, уважаеми г-да, Европа се демократизира. Наистина, каква по-добра демокрация? Нѣма вече династии и тронове. Германия се управлява днесъ отъ сина на единъ митнически стражаръ, Франция дотѣ се управляваше отъ сина на единъ фурнаджия, Русия се управлява отъ единъ грузински селянинъ, Мусолини е синъ на единъ селски ковачъ, а г-нъ Чембърлейнъ далечъ не е отъ аристократически произходъ. Демократизирахме се. Сега воюваме още по-жестоко, още по-неумолимо и трѣбва да си спомнимъ наистина съ съжаление гърмотевнитъ, които нѣкои наши приятели

навремето отпразваха срещу империализма на монархитъ. Изглежда, значи, че не е била тамъ причината, изглежда, че въ този грѣшенъ свѣтъ сѫ съществували голѣми, вѣпиещи неправди, които и днесъ друсатъ народитъ, които и днесъ ни изправятъ предъ една нова, по-голяма касапница. И ето ни сега предъ новата война, която ни изправя предъ нови изпитания. Тя е продуктъ на вѣковния исторически опитъ на народитъ и на този вѣковенъ исторически опитъ плати единъ скѣпъ данѣкъ и нашиятъ малѣкъ български народъ. Историата, безспорно, ще отбележи младенческия устремъ на единъ малѣкъ народъ, който се опита да стане великъ изведнажъ, преди да е възмѣжалъ въ своето гражданско съзнание. Ние воювахме съ наивния ентузиазмъ на борцитъ отъ априлското въстание, които съ черешово топче искаха да полатятъ една империя. И ние я повахме, повахме я, безспорно. Два пѣти българскитъ шикъ очертаваше границитъ на Санъ-Стефанска България, два пѣти тѣ бѣха проигравани не по вина на войника, не по вина на офицера, не по вина на българскитъ партии, не по вина на българскитъ политични, не по вина на българската интелигенция, която вѣчно се хули. Има една дата, която разгроми идеалитъ на България — тази дата се казва 16 юний (Ржкопѣскания) и тази дата ще бѣде запомнена като чеона дата въ историата на нашия народъ! Точка по тази дата! Но когато говоримъ вече за историческитъ отговорности, да престанемъ да ги джироваме тамъ, където тѣ не могатъ да бѣдатъ и не трѣбва да се търсятъ.

Г-да народни представители! Ето този върховенъ опитъ, този, какъ да кажа, воененъ опитъ, подсказва на всички държави създаването на единъ върховенъ, компетентенъ и експедитивенъ органъ за най-рационално и цѣлостно използване всички сили на нацията при война. У насъ това се изразява въ тѣй наречената Дирекция за гражданска мобилизация.

Уважаеми г-да! Преди насъ други държави, принудени отъ необходимостта, прибѣгнаха до подобни институции. Вие ще си спомните, че въ Англия има седемъ министерства, които се занимаватъ съ военни въпроси: военното, на морината, на въздухоплаването, на мунициитъ, на снабдяването, на блокадата. Въпрѣки тѣзи шестъ министерства, бѣше създадено и едно седмо — министерство на обединението, начело на което застана известниятъ лордъ Чатфилдъ, единъ отъ най-големитъ моряци на Англия, единъ отъ най-способнитъ организатори. Той е човѣкътъ, който обединява дейността на всички тѣзи военни министерства, свързани съ войната. Той, заедно съ Чембърлейнъ, влиза въ върховния съветъ на съюзното командване, където, заедно съ министъръ-председателя на Франция и генералъ Гамленъ, общиятъ главнокомандуващъ, решаватъ веднага най-експедитивно всички въпроси по командването на съюзнитъ армии. Въ Франция се създаде така наречената система на воененъ кабинетъ, която се създаде отъ г-нъ Даладизе и, по всичко изглежда, ще бѣде възприета отъ г-нъ Поль Рейно. Да не говоримъ за Германия, където този кабинетъ съществува отдавна и където начело на него стои единъ човѣкъ съ феноменална енергия и съ феноменални способности, разбира се. Думата е за прочутия маршалъ Гьорингъ, който, въпрѣки всички врагове, които има, все пакъ е единъ отъ най-великитъ синове на Германия. Той е нервътъ, той е могѣщиятъ моторъ, който движи този исполнителски организъмъ на въоръженитъ сили на Германия и върху него нацията възлага голѣмитъ си надежди. По подобие на тѣзи институции създаваме нашата Дирекция на гражданската мобилизация.

Уважаеми г-да! Да ви кажа право, азъ, като чета какво ще представлява тази дирекция, не мога да си представя какъвъ трѣбва да бѣде човѣкътъ, който ще я възглавява. Трѣбва да има две или три глави, споредъ мене. Ако си представя за моментъ, че съмъ натоваренъ съ такава тежка задача, вѣрвайте Бога, и на сънъ ще се стрѣскамъ. Тя е страшна задача и голѣма отговорностъ се иска отъ този човѣкъ, който ще възглавява този институтъ съ една такава универсална компетентност. И ето, виждате ли сега, колкото и старателно да изучаваме закона, азъ все виждамъ, че нѣщо не му достига, все виждамъ, че нѣщата не сѫ поставени тамъ, където трѣбва. Нѣкон ще обяснятъ това по конституционни причини. Амакъ съ тази конституция! Ние тукъ сме все едни такива конституционалисти, ама я тълкуваме кой както му скимне. Когато е въпросъ да направимъ единъ превратъ или да набиемъ оппозицията въ изборитъ, викаме: а, конституцията е отживѣла, сега е динамично време. Речемъ ли да направимъ нѣщо полезно — а, конституцията, чакай, конституцията не дава. Мене ми е много мѣчно, че нашата конституция не е тѣй гѣвкава, както сѫ конституциитъ, напр., на Англия

и на Франция, за да можемъ въ този моментъ да създадемъ две нови министерства: министерство на гражданската мобилизация ли ще го наречете, министерство на военната подготовка ли ще го наречете или на гражданската организация, за да не бъде тъй страшно, и още едно министерство на пропагандата, отъ което България има вече вълнища риза и за което азъ ще се опитамъ да кажа нѣколко думи впоследствие. Азъ бихъ искалъ директорътъ на Дирекцията на гражданската мобилизация да бъде издигнатъ до ранга на министъръ, защото се много страхувамъ, че този институтъ ще бъде бюрократизиранъ, той ще затъне въ съвета на бюрократитѣ отъ всички министерства и ще се получи обратното: както винаги впрочемъ е било, краката ще заповѣдатъ на главата. Висшиятъ съветъ ще взема решения и Министерскиятъ съветъ ще ги оформява, както е било, както е и както ще бъде. И азъ се страхувамъ да не би съ това още веднажъ да затвърдимъ бюрократическото всевластие, което царува въ България, отъ известно време насамъ. Ние живѣемъ подъ знака на така нареченото чиновническото управление. Всичкото ми уважение къмъ чиновниците, къмъ всички хиляди честни и почтени служители на българската държава. Но когато говоря за чиновническо управление, азъ говоря за една система на държавно управление, която не може да се търпи въ днешно време. Уважаеми г-да, тукъ, на тази маса (Сочи министерската маса) се издиха отъ 2-3 години насамъ много почтени хора, умни хора. Тѣ се смѣняватъ всѣки 6-7-8 месеци. Съгласете се, г-да народни представители, че тѣ и гении да бъдатъ, и най-добра воля да иматъ, не могатъ за 7-8 месеца да проникнатъ въ всички тайни на своя ресорть. Презъ това време тѣ сж неволни пленници на мрежитѣ, които всѣки денъ имъ хвърлятъ тѣхнитѣ бюрократи. А бюрокрацията е страшно изобетателна да плете мрежи, когато иска съ тѣхъ да свѣже краката на единъ министъръ, който желае да работи.

Г-да народни представители! Кои управляватъ всещностъ днесъ България? Ако нѣкои искатъ да обрънатъ Министерския съветъ въ една фикция, ако нѣкои не могатъ да търпятъ даже и съществуването на Парламента и искатъ да го обрънатъ въ лозовъ листъ за прикриване на една диктатура, въ такъвъ случай кой управлява тази държавичка? Тя се управлява автоматически, по чиновнически образецъ, но това не е управление на държава, това е ежедневно въртене на държавния механизъмъ. И азъ съмъ съгласенъ, че за това ежедневно въртене на държавната машина не е нужно да има министри; 6-8 души чиновници несмѣняеми, съ които сега се управлява България, сж достатъчни за тая целъ. Но когато се касае за една гражданска мобилизация, която ангажира имота, живота и труда почти на цѣлия народъ, бихме ли се съгласили ние да предоставимъ този институтъ въ ръцетѣ на бюрокрацията? Азъ зная, че ще ми се възрази: той ще бъде подчиненъ на министра на войната, а министърътъ на войната ще докладва всичко въ Министерския съветъ. Извинявайте, г-да, този, който е участвувалъ поне за малко въ управлението на държавата, знае какъ едно обяснение отъ подобенъ характеръ е чисто формално. Съ такова чисто формално обяснение ние не можемъ и не трѣбва да се задоволимъ, защото сме народъ, който има право да каже: „Паренъ каша духа“. Нашиятъ народъ е много паренъ, и ние не можемъ да оставимъ подобенъ институтъ безъ контролъ на Парламентъ. Ами ако ние по една стара традиция още отъ години редовно избираме представители на Парламента, за да контролиратъ Дирекцията на държавнитѣ дългове — ето тукъ нашиятъ приятелъ г-нъ Сакаровъ винаги влиза въ този контролъ на Дирекцията на държавнитѣ дългове — ако Парламентътъ контролира Дирекцията на държавнитѣ дългове, колко по-ще е необходимъ неговиятъ контролъ върху този всезнаещъ, всемогъщъ, универсаленъ институтъ, какъвто искатъ да стане Дирекцията за гражданска мобилизация.

Кой отбѣгва отъ контрола на Парламента? Да не би това да се изисква пакъ отъ прочутия духъ на новото време? Ами че въ законопроекта за гражданска мобилизация има единъ членъ, който дава много широки права на директора: никой не може да създаде какъвто и да е законъ по другъ ресорть, безъ да се допита до дирекцията. Естествено е, г-да, че тази дирекция ще трѣбва да работи при единъ другъ съставъ, при единъ другъ съветъ. И азъ напълно подкрепямъ казаното вчера отъ г-нъ Цанковъ: тукъ ще бъде и контролтътъ на Парламента, тукъ ще бъде и контролтътъ на стопанска България, въ лицето на нейнитѣ най-авторитетни представители — и на кооперацията, и на индустрията, и на търговията, и на експортъоритѣ. Безъ това не може. И безъ туй ние безкрайно даваме консесии на този чиновнически духъ, който отъ нѣколко години управлява България и на който все-таки трѣбва да

се тури известна граница. Иначе, по принципъ кой би се обявилъ противъ законопроекта? Всичко въ услуга на държавата. Да. Ние ще се радваме, ако действително това бъде реализирано.

Но азъ бихъ препоръчалъ, уважаеми г-да народни представители, въ законопроекта да бъдатъ по-специално, по-подробно опредѣлени отношенията между бждещата главна квартира, сир. между бждещия главнокомандуващъ, правителството и военния министъръ. Въ чл. 18 на законопроекта е казано: „Граждански мобилизиранитѣ лица, учреждения, предприятия и всички отрасли на народното стопанство, които сж опредѣлени за какъвто и да било дейностъ въ непосредствена помощъ на военни сили, по искане на министра на войната или главнокомандуващия на действащата войска, могатъ да бъдатъ милитаризирани съ постановление на Министерския съветъ.“ Тукъ ще трѣбва да се каже нѣщо по-ясно и по-прецизно, защото опитътъ отъ миналата война ни показва колко печално се отразиха върху духа на армията постояннитѣ търкания между главната квартира и правителството на Радославовъ. Та кой на фронта не знаеше за тия търкания? Та кой не говорѣше, че генералъ Жековъ се бори противъ корупцията на правителството? Та често пакъ иглата не се ли правѣше на греда? Та често пакъ преувеличаванията не тровѣха ли духа на армията? Вие си спомняте прочутия слухъ за хининовата афера. Не зная какво всъщностъ имаше върно въ тази афера, но съ положителностъ мога да кажа, че тя ускори катастрофата на Добро-поле най-малко съ единъ месецъ.

Ето защо отношенията между Дирекцията за гражданската мобилизация и бждещата главна квартира, въ лицето на главнокомандуващия, трѣбва да бъдатъ ясно опредѣлени. Ние ще се радваме, ако действително всички сили на нацията бъдатъ впрегнати. Ние помнимъ колко лошо се отразяваше върху духа на бойцитѣ и върху духа на цѣлия народъ печатното зрелище да гледашъ въ тила и въ София хора съ дебели вратове — мамини момчета, които съ всички срѣдства на тѣхнитѣ покровители бѣха извадени отъ опасността, за да изпратятъ въ окопитѣ прости, бедни синове на народа. Министерски синове, синове на влиятелни хора бѣха изтрѣгнати отъ огъня. Срамно е да си спомняме тия хитрости на бай Ганьо при спомена за адмиралъ графъ Шпее, който загина гордо на своя броненосецъ, безъ да заплаче, когато на единъ километъръ отъ него, на другитѣ броненосци загиваха трима негови синове, офицери отъ германската морина. Такива героични примѣри отъ историята на великитѣ народи всѣкога трѣбва да се чапомнятъ, защото тѣй се създаватъ велики народи. Величието на единъ народъ излиза отъ ковъта на смѣлитѣ, поддържа се върху плещитѣ на силнитѣ, излиза се съ духа на достойнитѣ и храбритѣ. (Ржкопѣскания) Ето защо, г-да народни представители, всички шмекерлии, които могатъ да унижатъ достоинството на нацията и да убиятъ духа на боеца, трѣбва да бъдатъ жестоко, безмилостно преследвани подъ административнитѣ на нѣния народъ. И този, който ще възглавява Дирекцията на гражданската мобилизация, тъкмо тукъ ще търси една отъ най-благороднитѣ свои задачи.

Но, г-да народни представители, азъ бихъ желалъ да зная какво собствено се прави за организацията на женитѣ. Безмилостната война постави и тѣхъ въ услуга на войната — тази тотална, цѣлостна, жестока война. Азъ виждамъ въ Англия цѣли женски полкове да маршируватъ подъ барабани и музики — едни въ служба на авиацията, други въ служба на интенданството, трети ангажирани съ грижи за деца и т. н. и т. н. Мене ми се струва, че примѣрътъ на „Лота“, знаменитата женска организация въ Финландия, заслужава всѣко поощрение, заслужава всѣка почитъ. Той трѣбва да бъде копиранъ. Ние видѣхме какъ 100,000 патриотични, добре организирани и своевременно подготвени жени извършиха едно велико дѣло въ услуга на своя малкъ народъ презъ последната война.

Въ глава четвърта на законопроекта също така се взематъ мѣрки за запазване духа на боеца. Прекрасно е всичко това — да се убие въ народа и най-малката мисль, най-малкото съмнение, че докато той тамъ, на фронта, пролива кръвта си срещу врага, въ тила разни майчини синове и хитреци могатъ да трупатъ милиони за негова смѣтка. Тукъ може би нѣкой ще намѣри, че въ нѣкои членове на законопроекта сж предвидени прекалено строги санкции, какъвто е, напр., чл. 42 — за печалбитѣ. Но азъ смѣтамъ, че като едно наиздаване, като единъ камшикъ на „страхъ врагомъ“, този членъ е необходимъ, за да напомня на всѣки колко страшно е, колко опасно е, на най-сетне колко гнусно е да мисли за своето обогатяване, когато стотици хиляди мратъ на бойното поле. Защото и това действително уби духа на фронта презъ миналата война.

О, азъ си спомнямъ, г-да народни представители, а и вие всички си спомняте духа на нашитѣ отпускарѣ. Когато ги пускахме къмъ тѣла, тѣ просто летѣха бодри и радостни. Вие помните момчета шурмоваци, които отиваха въ шурмови нападения, излагайки живота си на почти явна смъртъ, за да изходатайствува началството имъ, като награда за този подвигъ, 20 дни отпускъ. Тѣ летѣха къмъ своитѣ родни огнища на крила, но се връщаха опарени, осланени, отчаяни. И азъ видѣхъ единъ такъвъ боецъ. Питамъ го: защо се връщашъ така? — „Г-нѣ поручикъ! Втори пътъ не ме пращайте въ отпускъ“. — Защо? — „Защото кмета ще ме убия, неговата мама“ — и то казано съ злоба, съ ненавистъ, защото видѣлъ той тамъ гладни семейства, видѣлъ той семейства съ поругана честь отъ тилови герои. Какъвъ духъ вече искате отъ този боецъ!

Крумъ Митакъвъ: (Казва нѣщо)

Тодоръ Кожухаровъ: И азъ преживѣхъ сѣщото това разочарование. Дойдохме ние тукъ, група млади офицери. Мислѣхме си, че цѣла България живѣе съ нашитѣ грижи, страда съ нашитѣ болки, съ болкитѣ на бойцитѣ, които сме на фронта. Дойдохме тукъ и видѣхме въ заведеніята хора безгрижни, весели, охолни; хора, които просто не чувствуватъ, че има война. Каточели страшната трагедия при Каймак-чаланъ и на Добро-поле не ги засѣга, каточели тази драма се разиграва на хиляди и хиляди километри отъ София. Когато ние влѣзохме въ едно заведение да пиемъ по чаша бира, единъ подобенъ господинъ — нѣма да казвамъ името му, може би мнозина го знаятъ — ни изгледа презрително, протегна рѣка и каза: „Нима има още балами на фронта да стоятъ?“ — единъ човѣкъ, който прекраа цѣлата война въ тѣла.

Ето защо онитѣ, жестокиятъ опитъ на миналото подказва да се взематъ драконовски мѣрки за запазване духа на армията. Вие помните протеститѣ срещу така нареченитѣ кригъ-милионери, нищожни хора, безъ никакви спекулативни и търговски способности, изникнали като гъби. Азъ помня какъ ние, офицери, капитани, съ 1500 л. заплати, когато се върнахме отъ фронта, не можехме да пиемъ едно кафе, и двама наши колеги ги изгониха отъ „Юнионъ-паласъ“. Азъ помня, че ние направихме една демонстрация тогава. Събрахме се 300 души офицери и цѣла нощъ държахме съдържателя подъ тероръ, удряхме по маситѣ и казвахме: „Дай вода!“ Спомнямъ си, че тази демонстрация направи добро впечатление навремето на софийското общество. Това бѣше единъ протестъ на бойцитѣ срещу тази гнусна психика на кригъ-милионеритѣ, които провокираха обществото съ своитѣ пиршества следъ войната.

Таско Стоилковъ: (Казва нѣщо)

Тодоръ Кожухаровъ: Дай Богъ новитѣ защитници на България, съ грижитѣ на правителството, съ грижитѣ на тази Дирекция за гражданската мобилизация и съ грижитѣ на нашитѣ военачалници да не преживѣятъ разочарованията, които ние преживѣхме въ миналото. За тѣхъ нашитѣ разкази може би ще звучатъ смѣшно, дори невѣроятно. Ние ще имъ разправяме, че въ 1912 г. този малкъ народъ преживѣ единъ моментъ на невиджанъ националенъ ентусиазъмъ, че всичко съ пѣсни и хоругви трѣгна на югъ къмъ Турция. Е добре, тѣ нѣма да вѣрватъ, че войницитѣ отъ батареитѣ, които трѣбваше на втория денъ отъ мобилизацията да заминатъ за границата, бѣха подвоблѣчени безъ дрехи; тѣ нѣма да вѣрватъ, че разузнавачитѣ на тѣзи батареи бѣха съ бомбата и на бомбетата кокарда; тѣ нѣма да вѣрватъ, че на бойцитѣ на Чатаджа се раздаваше холандско сирене чакъ презъ пролѣтѣта, че цѣла зима мръзѣхъ безъ шинели и платнища, за да получатъ руски шинели чакъ презъ априлъ!

Крумъ Митакъвъ: Това бѣше презъ партийния режимъ. (Глътка)

Председателствуващъ Никола Захариевъ: (Звъни) Стига!

Тодоръ Кожухаровъ: Тѣ нѣма да иматъ понятие какво значи това „Радославови ешалони“. О, нека възкресимъ още една картина. Замерзнали съ планинитѣ на Македония, дѣво и камъкъ се пука отъ студъ, а отъ Пелистеръ до Дойранъ всѣки божи день, всѣка сутринъ по 20 души отъ рота съ по едно платнище се спускатъ като отъ Черни връхъ до Княжево, за да взематъ 20 полуизпечени хлѣба и да ги занесатъ тамъ горе на позицията, за да нахранятъ своитѣ другари. Това съ така нареченитѣ „Радославови ешалони“. Азъ съжалявамъ, че България нѣма единъ Рѣ-

пинъ, единъ художникъ отъ голѣмъ стилъ, за да ознаменува този нечуванъ подвигъ на нашитѣ бойци, на нашитѣ мъченици по-скоро. Тѣ нѣма да вѣрватъ, че въ доброто старо време въ нашия полкъ, напримѣръ, имаше една батарея, която се казваше бойната батарея, защото бѣше участвувала въ най-много сражения и която въ всички сражения бѣше изгърмѣла 4 хиляди снаряда. Тѣ нѣма да вѣрватъ, че една планинска батарея съ 50 развалени шрапнела придружаваше на страхъ врагамъ храбритѣ български нехотинци изъ цѣла Албания и изъ цѣла Сърбия. Това е моята батарея. Тѣ нѣма да вѣрватъ, че въ единъ моментъ, когато складовитѣ на интендантството пращѣха отъ облъкко, бойцитѣ на позицитѣ при Добро-поле ходѣха съ налѣми. Тѣ нѣма да вѣрватъ всичкитѣ изпитания и ужаси, които преживѣха синоветѣ на единъ много скромнъ, но и много търпеливъ народъ. Но тѣ ще си спомнятъ пакъ съ голѣма почитъ за тѣхъ и шапка ще свалятъ. Тѣ ще свалятъ шапка, защото знаятъ, че два пѣти тѣзи гладни, голи и боси войници на тепсия поднасяха на българската политика границитѣ на Санъ-Стефанска България. Този подвигъ тѣ ще го запомнятъ. Ще си спомнятъ съ чувство на благодарностъ за тѣзи прекрасни, незамѣнни бойци. Кой е равенъ съ тѣхъ? По ентусиазъмъ и по лишения тѣ могатъ да се мѣрятъ само съ революционнитѣ армии, съ армитѣ на Моро и съ армитѣ на Бонапартъ (Рѣкоплѣскания). Поднасяйки и нашата благодарностъ, благодарността на българския Парламентъ, ще бѣде ли пресилено, г-да, въ този моментъ, когато нѣщата мисль се носи при Караколъ, при Аранъ-тепе, при Айвазъ-баба, при Тутраканъ, ще бѣде ли пресилено, ако сложимъ върху тѣзи безкрѣстни гробове, като едно цвѣтче, като едно букетче отъ виолетки, прекраснитѣ строфи на Едмондъ Ростанъ, посветени сѣщо така на една велика армия на гренадеритѣ на Наполеонъ отъ Москва? Не говори ли чрезъ тѣзи строфи и духътъ на българския войникъ? Азъ цитирамъ тѣзи стихове отъ Едмондъ Ростанъ, където единъ старъ гренадеръ стои предъ вратата на Наполеоновия синъ и ругае измѣнника генералъ Бертие, който се е прехвърлилъ въ лагера на реставрацията. И говори стариятъ гренадеръ, преоблѣченъ като лжекъ, за да пази сина на своя императоръ: (Чете)

„Генерале, вие се уморихте,
Ами ние, кажете,
Ний, екронитѣ и дрипави войници,
На страшнитѣ походи мъченици,
Ний, малкитѣ и тъмни нейзвестни,
К които съ барабани и съ пѣсни,
Затѣвайки до колѣне въ калта,
Преобразихме отъ край до край свѣта.
Прегърбени и болни и ранени,
К които тракахме зѣби, смразени,
Безъ да треперимъ срещу враговетѣ.
Или до сетенъ косъмъ изпосени,
Безъ да се плашимъ отъ байонети,
К които презъ години дълъгъ редъ
Вървѣхме съ раницитѣ на гърба,
Потиквани напредъ и все напредъ
Отъ пѣснитѣ и бойната трѣба.
Макаръ отъ треска нѣкой пътъ разбити,
Макаръ и съ подсѣчени крака,
Макаръ съ голѣмъ кожухъ въ горещинитѣ,
А въ снѣговетѣ даже безъ куртка!
Не се ли уморихме ние, а?

Не, тѣ не се умориха. Историята пакъ ще отсѣди защо великото дѣло на тия мъченици не можа да се увѣнчае съ единъ успѣшенъ край.

И сега ние сме изправени предъ необходимостта да водимъ тази жестока тотална война и да отговоримъ на огромнитѣ нужди на съвременната армия. Тѣ истинна сѣ огромни. И ако въ великитѣ държави се създадоха така нареченитѣ закони за гражданска мобилизация, то е единствено поради най-трудната и най-мъчителната проблема за снабдяването съ бойни припаси.

Уважаеми г-да! Азъ ви казахъ какъвъ смѣшенъ, какъвъ минималенъ бѣше разходътъ на бойни припаси въ миналата, близката война, преди 25 години. Една батарея презъ цѣлата война е изстреляла 4000 снаряда! Единъ полкъ съ 4 картечници! Ние нѣмаме даже понятие за този огроменъ разходъ на бойни снаряди, който ще става на Западъ. За него ние можемъ само да извадимъ една при- близителна представа отъ онова, което азъ извлѣкохъ отъ статията на единъ воененъ специалистъ. Това, което той ни казва, въ значителна степенъ обяснява и днешното разтакане, и днешното чакане на главнитѣ командувания, защо има затишие на линиитѣ Зигфридъ и Мажино. Много просто. Войната се води, само че въ тѣла — милиони бойци въ индустрията работятъ; милиони бойци въ

минитъ работятъ, вадятъ руди, каменни въглища, обръщатъ ги въ бойни припаси. Войната работи. Та това е единъ подготовителенъ фазисъ на войната. Когато настане истинската война на фронта, тогава ще видимъ следното зрелище.

Споредъ този воененъ специалистъ, опитътъ на великата война показа, че операцията за пробиване на една укрепена линия струва на атакуващия отъ 500—600 милиона златни марки. Въ тази сума влиза стойността на артилерийския материалъ, на инженерното имущество, което се изразходва презъ време на операцията. Но не сѫ пресметнати нито нормалните разходи за поддържането на войската, нито амортизацията на армейския материалъ, нито повредените пътни съобщения отъ усиленото движение въ връзка съ боя. Само по себе си се разбира, че въ казаната цифра не влиза стойността на убитите хора, а между това човешките загуби въ такъвъ случай сѫ твърде голъми. Така, напр., операцията при Вердонъ сѫ стрували на нѣмцитъ и на французитъ по 100 000 убити и 200 000 ранени. Накстина това сражение продължило нѣколко месеца, но и тѣзи операции, които се разиграха въ продължение на нѣколко седмици, струваха много жертви. За да си съставите понятие, защо е скъпа една голъма битка, достатъчно е да спомена следното. Една пехотна дивизия, въ днешния ѝ съставъ, се състои отъ 3 полка, а всѣки полкъ има огромно количество машини, стотици картечници, минохвъргачки и пр. и пр. Една дивизия въ позиционния бой употребява 32 вагона дневно артилерийски материали, 10 вагона продоволствие, 13 вагона инженерни материали, 15 вагона горивенъ и другъ материалъ; или всичко, за единъ усиленъ боевъ денъ дивизията изразходва 70 вагона припаси. Лесно е да си представимъ сега какви чудовищни цифри ще се получатъ, ако операцията се развие на единъ по-голямъ фронтъ, напр. при линията Мажино. Ако вземемъ подъ внимание, че въ сражението ще участвуватъ въ първата линия 30 дивизии и че борбата ще продължи отъ 10—20 дни — не е трудно да пресметнемъ, че сражението ще погълне 40 000 вагона тежести. Всъщностъ ще бъдатъ изразходвани много повече, защото, освенъ дивизията отъ първата линия, въ операцията ще се намѣсятъ още 30—40 резервни дивизии, най-много съ изразходване артилерийски материалъ. При атаката на укрепената линия този разходъ е огроменъ. Опитътъ на войната установява една норма отъ 5—6 тона стомана за всѣки погоненъ метъръ отъ атакувания фронтъ. Ако този фронтъ е широкъ около 40 км., то цѣлото количество стомана, което ще трѣбва да се хвърли върху неприятелските позиции, ще достигне цифрата 250 000 тона или два и половина милиарда килограма. Въ боя при р. Емъ презъ миналата война, на единъ фронтъ отъ 40 км. французитъ бѣха поставили 5 500 тежки и срѣдни оръдия и 11 дееноущи непрекъснато бомбардираха неприятелските позиции. Планини отъ желязо трѣбваше да бъдатъ срупуани въ тила на воюващите армии. И всѣки може да си представи, каква могъща и каква огромна индустрия трѣбва да бъде организирана тамъ за снабдяване съ бойни припаси. И ако могъщите индустрии на голѣмитъ велики сили сѫ изправени предъ подобна тежка, почти неразрешима проблема, всѣки, г-да народни представители, може да си представи въ какъвъ халъ сѫ малките държави, които нѣматъ такава голъма бойна индустрия и които, въпрѣки всичко, по силата на една печална желязна необходимостъ, ще трѣбва да се въоръжатъ. Не имъ завидва никой на тѣзи малки неутрални държави, защото една противоаеропланна батарея е хубава играчка, безспорно, която, казватъ, съ 50—60—100 изстрела сваля единъ аеропланъ, но тази играчка струва 400 вагона жито, сиречь 10 влака по 40 вагона трѣбва да нѣпуснатъ неутралната държава, за да си купи една такава скъпа играчка. А единъ бомбардировачъ, солиденъ, голѣмъ, струва около 100 вагона жито. Азъ напомнямъ само тия две цифри, за да изтъкна колко събливно и колко повелително е това задължение на малките държави да останатъ неутрални. Нѣкои се подиграватъ съ тѣхъ, че изнасяли домати, грозде, ягоди чрезъ клирингъ. Е добре, изнасяме чрезъ клирингъ! Оставете ни да си живѣемъ съ фукарлъка си. Тази работа не е за нашата уста лъжица. И, следователно, ако българската Дирекция за гражданската мобилизация и ако нашето главно командване не може напълно да задоволи нуждите по снабдяването на една модерна армия съ бойни припаси — ние всички сме грѣшни хора, ще разберемъ тази работа, снизходително ще се отнесемъ къмъ нея и ще я извинимъ, но ние нѣма да извинимъ никого лекомислието на този, който се опита да изкара българския войникъ необлеченъ въ форма и недобре нахраненъ. Такова лекомислие, за което

ние платихме скъпъ данѣкъ, не може да бъде позволено. Тежко и горко на този, който се опита отново да изкара войницитъ съ бомбета и кокарди! 30 години разправяшъ, че си японецъ на Близкия изтокъ и искашъ да осмъществявашъ голѣми исторически задачи на Балкана; и следъ като си прогърмѣлъ Европа, че си прусакъ на Балкана, явявашъ се на Чаталджа и на Одринъ безъ тежка артилерия! Не, подобна грѣшка българскиятъ народъ втори пътъ не бива да прощава, не бива да позволява. Ние имаме вече една индустрия, която може да задоволява нуждите на армията по снабдяването ѝ съ дрехи и по нейното продоволствие. Не може вече така. Българинътъ, казватъ, е роденъ войникъ; дай му пушка и една торба съ патрони и работата е готова! Така не може. Не може да се искатъ невъзможни нѣща отъ единъ човѣкъ, защото той всетаки е човѣкъ, направенъ отъ кръвъ и плътъ! И ние, уважаеми г-да, действително много пъти, твърде често искахме невъзможни работи отъ българския войникъ. Заради това ние се радваме винаги, когато чуемъ увѣрения, че нашето командване взема мѣрки, щото всѣки български войникъ, всѣки български офицеръ — подчертавамъ — запасенъ, когато се яви подъ знамената, да намѣри своето облѣкло приготвено, готово, а не те първа да ходи да го търси, както е ставало въ миналото и както, да не дава Господъ, и сега да става!

За храната на армията. Ние присѣствувахме на мѣнзѣта въ Шабанца при Попово и видѣхме какъ великолепно може да бъде организирана прехраната съ помощта на съвременната техника. Видѣхме какво хубаво нѣщо е тази консервна индустрия. Ние ще се интересуваме, ако г-нъ министрътъ на войната ни каже нѣщо утешително, нѣщо насърчително за специалните грижи, които заслужава тази консервна индустрия. Срамътъ ще бъде една страна като нашата, която има най-добрите зеленчуци въ свѣта, както казваше Григоръ Василевъ, и която има най-добрите продукти, да нѣма най-добрата консервна индустрия. Защото нѣма по-голяма благодатъ въ похода и въ боя отъ хубавитъ консерви за бойцитъ, вмѣсто да ги хранимъ съ порции отъ кокали, както презъ миналата война, и съ кашкавалъ, който трѣбва да се разбива съ пироксилинъ.

Уважаемъ г-да! Ние нѣма да искаме невъзможни работи отъ нашата Дирекция на гражданската мобилизация, но ние ще искаме възможното, човѣшки възможното при нашитъ условия, г-не министре. И азъ се надявамъ, че Вие ще ни окуражите, че то ще бъде дадено, за да можемъ ние, като Парламентъ, като представители на народа, да бъдемъ спокойни.

Но азъ виждамъ, че тази дирекция се натоварва съ много задачи, че тя трѣбва да прави много работи. Това е невъзможно, г-да! Не е по силитъ ѝ! Тя трѣбва да се грижи и за духа на армията и на народа. Не, не съмъ съгласенъ. Тя нѣма да може да свърши тази работа. Вѣрно е, че въ глава VI отъ законопроекта се предвиждатъ два члена за духа на армията и народа. Тази глава носи заглавие: „Упазване на народа отъ духовно и материално увреждане“. Упазване на народа отъ духовно и материално увреждане! Каква голѣма, каква широка и необятна задача ние искаме да вмѣстимъ въ два члена отъ този законъ! Какъ ще поддържа духа на народа и на армията съ дирекцията и съ наказателните санкции на закона — по подобие на раздѣлъ III отъ военно-наказателния законъ презъ миналата война — колкото и строги да бъдатъ?

Духътъ на войската! Г-да! Азъ привличамъ за малко вашето внимание и моля добрата ви воля да ме изслушате внимателно. Духътъ на войската, духътъ на народа! Колко много се говори по този въпросъ! Една дума, която се употребява до втрѣсване. Позволете да направимъ една малка анализа. Що е това духъ на армията, що е това духъ на народа? Нѣкъде се създаде една твърде примитивна, твърде елементарна представа за това, което се казва духъ. Напр., чувалъ съмъ, и даже знамъ хора, които цитиратъ думитъ на Жофрѣ, който е казалъ: „Нахранете войника добре и можете да искате отъ него каквито усилия ви трѣбватъ“. Жофрѣ е, безспорно, голѣмъ пѣководецъ. Но не само Жофрѣ е, който е казалъ това нѣщо. Това нѣщо сѫ го казали и Скобелевъ, и Суворовъ, казвалъ го е и Наполеонъ, всички сѫ го казвали: нахранете войника добре!

Позволете ми да ви кажа, г-да народни представители, че духътъ на армията и на народа сѫ преди всичко две нераздѣлни нѣща. Азъ не ги отдѣлямъ едно отъ друго.

И когато говоря за духа на армията, азъ сѣщевременно говоря за духа на народа, както и когато говоря за духа на народа, сѣщевременно азъ говоря и за духа

на армията. Който смята, че може да раздѣли на две части единъ живъ организъмъ, той е навивенъ човѣкъ. Армията и народътъ сѣ нераздѣлни. Да отдѣлишъ армията отъ народа, това значи да я направишъ единъ мъртъвъ организъмъ, или най-малко да я направишъ една армия преторианска!

Г-да! Духътъ на народа е единъ сложенъ комплексъ отъ много предпоставки. Азъ ще говоря за тия предпоставки и най-после ще дойда и на въпроса за прехраната. Ние не бива формално да тълкуваме думитъ и на Жофрѣ и на Суворовъ; защото, ако ги тълкуваме формално, какво излиза? Ако дамъ на войника днесъ, напр., една дажба и една чаша вино, мога да му искамъ усилия хиксъ; ако му дамъ две дажби и две чаши вино, мога да искамъ отъ него усилия две хиксъ и т. н. Ако го напия, мога да искамъ отъ него и подвизи! Не, г-да! Не е така. Това правило може да намира приложение въ нѣкои колониални армии отъ чернокожи. Чувалъ съмъ, че тамъ то намира приложение, но въ една европейска армия, създадена отъ културни хора на XX вѣкъ, отъ хората на киното и радиото, подобни рецепти не могатъ да намѣрятъ приложение.

Духътъ на народа се съчетава отъ редъ предпоставки. Духътъ на народа е равнодействаща на много сили, единъ комплексъ отъ масови психологически настроения, които трѣбва да бждатъ ръководени отъ управника или отъ командувашия, ако говоримъ за армията. Кои сѣ тия предпоставки? Преди всичко народно възпитание и — три пѣти подчертавамъ — политическо възпитание на народа. Народътъ отъ роби не дава съзнателни войници. Само свободнитѣ, гордитѣ народи знаятъ да се жертвуватъ за своето отечество.

Уважаеми г-да! Народното възпитание не може да обхваща само войницитѣ и децата. Пребиваването въ казармата и пребиваването въ училището е само единъ кратъкъ моментъ въ живота на единъ човѣкъ. Кой възпитава гражданина въ останалото време? Ето първата предпоставка за това, което се нарича духъ. Кой възпитава народа? Има единъ, който може да го възпитава: управникътъ. Каго казвамъ управника за народа, що се отнася за армията, тамъ тази роля се пада на главнокомандувашия. И то сѣ живъ, личенъ, непосредственъ, ежедневенъ контактъ съ народа. Тия работи не могатъ да се поръчватъ на други лица да ги вършатъ, защото тогава дохождаме до пословицата: „Реки на лисицата, пъкъ тя рекла на опашката си!“ Личенъ непосредственъ контактъ на управника съ народа. Не казвамъ нищо парадоксално, не казвамъ нищо невъзможно.

Какво става въ Европа отъ 20 години насамъ? Единъ човѣкъ като Мусолини, който израства отъ народа си и който преди да стане министър-председател на Италия имаше задъ себе си 20 години политическо минало, отъ 20 години е непрестанно апостолъ на своя народъ. Той говори, говори, говори, и свѣтътъ го слуша. Мъдростта на 20 столѣтия говори чрезъ думитъ на тая великъ човѣкъ на XX-я вѣкъ. Той чувствава дълга да възпитава народа си и да поддържа неговия духъ. Единъ Хитлеръ — и той се обрна на високоговорителъ. Говори и продължава да говори, като е въ вѣчно, постоянно движение между народа. Преди години той сѣ аеропланъ обикаляше страната си, за да произнесе по 10, по 15 публични речи въ единъ день. Разбира се, той потикваше съ това и всички свои помощници, като Гьобелсъ, Гьорингъ и др. Ами същото правятъ и въ Русия! Виждате, че радио Москва започва съ марша на Интернационала. Не виждате ли какъ тамъ вече възкръсва духътъ на руския национализъмъ, какъ възкръсватъ тамъ образитѣ на Суворова и Кутузова, какъ тѣ се изваждатъ, като стари сребърни икони, посипани съ прахъ, и се поставятъ предъ поколѣнията за назидание? Тамъ се пѣе за „могучий народъ“, за великата Русия, за великата империя до Тихия океанъ. Ами и стариятъ Чамбърлейнъ, който не е голѣмъ ораторъ, и той отвреме навреме по радиото приказва на своя народъ така, както стариятъ баща вечерно време на трапезата съветва своята челядъ. И Даладиде, който не е словоохотливъ човѣкъ, лани обиколи всички френски колонии, за да създава духъ и подготовка на войната. Всички говорятъ. И въ Румъния, и въ другитѣ съседи говорятъ. София мълчи! Само отвреме навреме чувате едно назидание, казано така казюнно, шаблонно: не ви трѣбва да се занимавате съ политика; гледайте си работата, занимавайте се съ стопански въпроси! Е, тия стопански въпроси почнаха да ми омръзватъ. Азъ имамъ голѣма почитъ къмъ стопанскитѣ деятели, но когато ние систематически, постоянно, упорито внушаваме на този народъ да се грижи само за своитѣ стопански интереси,

всѣщностъ не го ли научаваме да огранични своитѣ духовни интереси и неговитѣ интереси да не отизатъ подаечъ отъ синара на неговата нива, и не създаваме ли въ душата му една убийствена апатия?

Уважаеми г-да! Та има ли по-болезнено, по-глуаво обществено състояние отъ апатията? Лѣкаритѣ най-много се страхуватъ отъ органическата апатия, която е сигуренъ признакъ на близка смъртъ. Апатия! Че какво здраво, какво солидно нѣщо може да се крепи върху апатията? Управление крепи ли се върху апатията? Тронъ крепи ли се върху апатията народна? Война може ли да се води съ апатия, г-да народни представители? За всички тия голѣми исторически дѣла не се иска само да мислишъ за стопанскитѣ си интереси. Иска се да възпиташи единъ народъ съ по-висши и по-духовни интереси. Това трѣбва да запомнимъ. Много, прекалено много, подъ влиянието на нѣкои марксисти, изтласкахме напредъ материалния елементъ въ живота на народитѣ.

Нѣкой отъ дѣсно: Тъкмо обратното.

Тодоръ Кожухаровъ: Г-да народни представители! Марксиститѣ сега се коригиратъ. Азъ зная, драги колега, тѣ ще се върнатъ къмъ Суворова, ама късно. Както и да е, азъ ще се върна на този въпросъ. По-добре да не се спирамъ на него. Азъ съмъ напълно съгласенъ съ Васъ по този въпросъ.

Г-да народни представители! Азъ повтарямъ, че този живъ, личенъ, непосредственъ контактъ съ народа и съ армията е дългъ на управника и дългъ на командувашия. И тогава ще видите вие подвизитѣ, за които сте слушали: че гладни армии, безъ бойни припаси, безъ храна, безъ никакви перспективи, вършатъ подвизи подъ командата на Суворова, напимѣръ. И обратното: добре снабдени, добре екипирани армии се разлагатъ подъ бездушното управление на австрийския генераленъ шабъ, съ който нѣкога тѣ жестоко се подиграваше стариятъ Суворовъ. Ето защо азъ повтарямъ, че нѣма нищо по-смѣшно, нищо по-навивно отъ този управникъ, който възлага грижи за духа на народа на нѣкакви поръчани институти. Тѣ сѣ необходими, но като инструменти въ неговата рѣка. Тѣзи инструменти той ще ги управлява лично, а не другъ. Защото противното знае ли какво значи? Да създадешъ духъ на единъ народъ чрезъ изкуствено построени бюрократически учреждения, извинете, г-да, за сравнението, това значи да създадешъ човѣкъ по изкуственъ начинъ, въ епруветка. Държавникътъ, управникътъ лично трѣбва да ополди народната душа съ своитѣ идеали и съ своитѣ разбирания. Тѣй правятъ и Сталинъ, и Хитлеръ, и Мусолини. Всичкото друго е отъ лукаваго. Вие видѣхте Дирекцията за обновата — едно бюрократическо учреждение, което свърши печално. Вие видѣхте организацията на задругитѣ. И азъ мисля, че тази организация нѣма да има добъръ край, защото и тя е сложена на много книжни начала. Народъ се организира отъ водачи, а водачитѣ сега не се виждатъ. Кѣде сѣ тѣзи водачи? Селскитѣ народъ, най-сетне, би билъ готовъ да трѣгне по нѣкого. Но той трѣбва да знае кой е той. И този, който ще иска да го поведе, трѣбва да има свобода да работи. Ние виждаме, че тукъ нѣкои отъ васъ се опитватъ да ставатъ водачи на селския народъ, но други имъ казватъ: стой, не може, и имъ турятъ спиралки подъ краката. И този народъ действително се чуди кѣде да върви. И азъ се страхувамъ, че наистина и тия селски задруги нѣма да иматъ много голѣмо бждеше.

Политическото възпитание, за което говоря, има за целъ да създаде вѣра въ силитѣ на нацията и вѣра въ победата. Никакви закони, никакви дирекции, никакви снабдявания, никакви продоволствия не могатъ да създадатъ духа въ народа и въ армията безъ правилно поставяне на политическата и стратегическата задача. България преживѣ две катастрофи, защото два пѣти предъ нея бѣше поставена неправилно една политическа и стратегическа задача. Думата е за фаталната 1913 г., за така наречената съюзническа война. Имаше ли войникъ при Чатаджа, и най-простиятъ кашаваръ, който да не чувствуваше въ душата си, че тукъ става нѣщо нередно, нѣщо несигурно; че българскитѣ войникъ, колкото и да е храбъръ, уморенъ отъ тая война, не може да опълчи гърдитѣ си срещу всички свои съседи? И въпрѣки това, той трѣгна, но той не носеше въ гърдитѣ си увѣреностъ въ победата. И затова резултатитѣ сѣ известни.

Ето защо, преди да говоря за снабдяването, за мобилизацията на труда, на капитала и на производството въ тила на въоръжения български народъ, трѣбва да гозоря за неговото възпитание. Точка трета въ този законо-

проектът всъщност трябва да бъде точка първа, защото този законъ не се ли прави за поддържане духа на народа, за създаване духъ у народа? Грижиш за духа трябва да предхождат всички останали. Трябва да има народът въра въ победата, въра въ тия, които го водят, и въра въ правилността на политическата и стратегическа задача. Никакви проповѣди, никакви усилия не могат да направят една непопулярна война популярна. Това трябва да се разбере от всички.

За духа на армията е нужно народно единение. Ето едно понятие, съ което много се спекулира напоследък. Някои мислят — азъ не вѣрвамъ, че тѣ искрено мислят — че днесъ въ България е постигнато нѣкакво народно единение. Народно единение нѣма. Впрочемъ, интегрално да се постигне народно единение е невъзможно. Тя е една политически неразрешима задача, тъй както въ геометрията е неразрешима задачата за квадратурата на кръга. Интегрално единение не може да има, но може да има едно отнositелно единение на народа, на една голяма частъ отъ него.

Петъръ Сазовъ: Народното единение е монополъ на движението на г-нъ професоръ Цанковъ. Това е общоизвестно.

Тодоръ Кожухаровъ: То е Ваше мнение.

Александъръ Ц. Цанковъ: Г-нъ Сазовъ! Преди изборитѣ не идвахте ли при менъ да ме молите моитѣ приятели въ Хасково да Ви подкрепятъ? Малко приличие!

Петъръ Сазовъ: Това ми прави честъ — че сѣ намѣрили за добре да ме подкрепятъ. Азъ имъ благодаря, но не може да се приказва, че нѣма народно единение. Народното единение не може да бъде монополъ. Когато се манифестира тукъ единението на българския народъ, не може г-нъ Кожухаровъ да приказва, че народътъ не билъ единенъ и че имало нѣкакво си поражение. Това искаше да каже г-нъ Кожухаровъ и за тия негови думи азъ протестирамъ.

Председателствуващъ Никола Захариевъ: (Звъни)

Тодоръ Кожухаровъ: Вижте, драги господине. Азъ съвсемъ не твърдя, че народното обединение е монополъ на когото и да бъде. То не е и не може да бъде монополъ. То е дълъгъ на всѣки българинъ. Само че азъ ви увѣрявамъ: вие сѣ подобни апострофи сѣ нищо не допринасяте за това народно обединение. Мога положително да ви увѣря, защото за мене е крайно непонятенъ нито Вашиятъ тонъ, нито доколко е умѣстно Вашето възражение. Народното единение, драги колега, се постига по единъ единственъ начинъ. Хилядилѣтната история на човѣчеството не познава другъ. Ако вие го откриете, кажете ми го, азъ ще бъда благодаренъ. Има единъ начинъ: въ труднитѣ моменти начело на народитѣ застава авторитетни и обединяващи личности. Вие ще кажете сега кои сѣ.

Нѣкой отъ дѣсно: Цанковъ!

Тодоръ Кожухаровъ: Вие ще кажете: не ги виждаме. Да, може би да не ги виждате — толкова по-печално. Вие отрекохте старитѣ — това разбирамъ. Нови създадохте ли? Кой ще обедини нацията? Режимътъ отъ петъ години насамъ издигна ли поне петъ голѣми фигури, около които нацията да се групира въ трудни моменти? Ако не ги е създадалъ този режимъ, каква е историческата отговорност, която той носи? Вие ще отговорите на този въпросъ, драги колега. Голѣма е тази отговорност, защото е пренебрегнатъ най-важниятъ елементъ въ политическия животъ на народитѣ — духовниятъ елементъ. Управлението на народитѣ е 3/4 духъ, 1/4 техника. Техниката могатъ да я дадатъ и чиновницитѣ, другитѣ 3/4 ще ги даде управникътъ, водачътъ на нацията. Ето това искамъ азъ да подчертая. Дължността на всѣки единъ, който мисли за утрешния день, е да създава народни водачи, защото народъ безъ водачи е като стадо безъ пастиръ. Народъ безъ управляваща, компетентна, патриотична интелигенция прилича на охлювъ безъ черупка. Той е готовъ за всѣка асимилация, той става жертва на всѣка външна опасност.

Ето това наричамъ азъ народно единение. За това народно единение всички ние, малки и голѣми, отъ дѣво и дѣсно, сме готови да направимъ и ще направимъ всички жертви предъ върховнитѣ интереси на нацията, стига само това народно единение да се пожелае, стига то да не се изговаря като молитва, изгубила всѣкакво съ-

държание, но да бъде проведено като живо дѣло въ политическия животъ на народа. И тогава ще видите, че хора, които въ миналото сѣ били непримирими врагове, хора, които сѣ стояли на различни страни на барикадитѣ, предъ името на тия върховни интереси сѣ способни да си подадатъ ръка, макаръ да сѣ били довчерашни врагове.

Г-да народни представители! Азъ свършвамъ съ това, което искахъ да кажа за народното единение.

Може би идатъ тежки часове. Предъ бъдещето българскиятъ народъ трябва да се изправи единенъ и ентусиазиранъ. Тѣзи, които иматъ най-върховния дълъгъ да се грижатъ за това, трябва да проявятъ интересъ, грижа за духа на народа. И азъ ще поздравя инициативата за създаване една Дирекция на пропагандата. Въплещъ е нуждата отъ такъвъ институтъ, г-да! Достатъчно е човѣкъ единъ път да излѣзе въ Европа, да види колко малко е направено за нашата пропаганда и колко малко ние сме въобще известни на външния свѣтъ. Нуженъ е институтъ, който да постави въ услуга на тая пропаганда и филма, и изкуството, и поезията, и всичкитѣ, тъй да се каже, духовни ценности на нацията. За мене е просто обидно, когато виждамъ художници отъ голѣми калибъръ, художници, да кажемъ, като Борисъ Деневъ, който единственъ е украсилъ нашия Воененъ музей съ най-хубави платна отъ нашето минало, да стои безъ работа, когато неговитѣ сили могатъ да бъдатъ използвани за това, което се нарича духъ на нацията. Г-не министре! Вие знаете по-добре отъ мене каква роля играятъ за духа и възпитанието на младежта така нареченитѣ военни музеи. Историята не се изучава чрезъ прашнитѣ токове на библиотекитѣ. Историята се възприема отъ картинитѣ на великитѣ майстори. Отъ тѣхъ поколенията учатъ славнитѣ епопеи. Епопеята на Наполеонъ, наприимѣръ, се учи чрезъ картинитѣ на Мейсоние и Давида, чрезъ поезията, чрезъ музиката. Чрезъ Вазовъ българскиятъ народъ се създаде като нация следъ освободението и сѣ неговитѣ пѣсни осъществяваше своитѣ национални идеали презъ две войни. Мобилизирайте тия сили на нацията да служатъ на нашата пропаганда. Всичко, което е родилъ нашиятъ малъкъ народъ, трябва да бъде впрегнато въ услуга на тая благородна целъ. Нашиятъ народъ не е беденъ въ духовно отношение. Ние можемъ да нѣмаме голѣми материални богатства — духовни ценности имаме. Ние имаме талантили хора въ всички области на човѣшката дейностъ, които трябва да използваме. Азъ говоря това не отъ прекалено чувство на патриотизъмъ, не отъ наивна екзалтация. Азъ говоря съ човѣшко убеждение. Азъ не съмъ пораженецъ, за да говоря, че това, което българскиятъ народъ е създавалъ въ продължение на 50 години, е малко и постоянно да го отминавамъ съ презрение: порочно минало, нищо не е направено! Напротивъ, много е направено. Синове на орачи и овчари въ 60 години тукъ изградиха една културна държава. Погледнете тая столица, която всѣки день расте „на страхъ врагамъ и за гордостъ намъ“. Погледнете нашата армия, погледнете нашето изкуство, погледнете нечувания устремъ на нашитѣ села и градове къмъ благоустройство. Кой може да стои съ несвалена шапка предъ тоя героиченъ подвигъ на българския народъ? Тия духовни ценности трябва да бъдатъ използвани въ служба на тая национална пропаганда, за която ви говоря.

Председателствуващъ Никола Захариевъ: (Звъни)

Тодоръ Кожухаровъ: И азъ свършвамъ, г-да, като засѣгамъ въпроса за нашия утрешенъ день. Какъвъ е той, никой не знае. Дай Богъ providението да махне горчивата чаша отъ нашата уста. Войната българскиятъ народъ не я желае. Но кажете ми: кой народъ желае войната? Азъ не познавамъ, доколко мога да знамъ, разбира се, непопулярна война отъ днешната. Тя е най-непопулярната война. Отъ бетонираниѣ каземати на „Мажино“ и „Зигфридъ“, отъ окопитѣ, отъ всичкитѣ кораби, прѣснати по океана, отъ въздуха, отъ глѣбинитѣ на моретата, където храбри хора въ подводници излагатъ живота си на смѣртъ, се носи единъ протестъ, се носи едно голѣмо желание за миръ. То прониква презъ поритѣ на бетона, то достига до тихитѣ кабинети на отговорнитѣ държавници и за това е тъй нерешителна политиката, затова сѣ тѣзи постоянни разговори и преговори за миръ преди да е почнала войната.

Вие знаете, г-нъ генералъ, че националната стратегия олицетворява националния духъ. Какво по-голямо доказателство отъ тази пасивна стратегия — цѣли армии сѣ заровили 100 метра подъ земята. Народитѣ не желаятъ да воюватъ и затова нѣматъ устрема на миналитѣ под-

вижни войни. Защо? Много просто. Защото тѣзи, които предизвикаха днешната война, съвсем не държаха сметка, че още сѫ живи милионитѣ участници като насъ отъ миналата война. И тѣзи милиони, хора сѫ побѣлѣли коси, минали презъ опита на миналото, вече не могат да бждатъ прѣкомѣрно лековѣрни. Тѣ гледатъ сѫ изпитателенъ погледъ своитѣ управници. Тия стари чичовци, тия стари мърморковци, както ги наричаше нѣкога Бонапартъ, питатъ: „Кѣде ни водите?“ Живи сѫ и милионитѣ инвалиди сѫ дървени крака, които тропатъ по паважитѣ сѫ една пенсия отъ 400 л. месечно. Тѣзи дървени крака тропатъ върху съвѣстѣта на отговорния държавникъ, и който мисли за утрешния день, трѣбва да слуша и ношно време този зловещъ звукъ на дървенитѣ инвалидски крака.

Отвращението отъ ужаситѣ на войната е общо, но ако въпрѣки всичко, уважаеми г-да, нашиятъ народъ бжде принуденъ да воюва, какво ще правимъ ние? За храбритѣ, за достойнитѣ народи, тѣзи народи, които сѫ годни за самостоятеленъ политически животъ отговорътъ е единъ: до последни сили и до последна капка кръвъ да бранятъ своя роденъ край. (Ржкоплѣскания) И ние ще направимъ това. Въ това никой не трѣбва да се съмнява. Ние ще го направимъ като една повелителна необходимостъ, защото съзнаваме, че тази шестъ и половина милионна България, окастрена и онеправдана, е последната стрѣха за 6-тѣ милиона българи. Изгубимъ ли я и нея, ние ще престанемъ да бждемъ свободни граждани на свободна държава, ще бждемъ роби предъ колесницата на завоевателя. Предъ една такава жалка участъ славната смъртъ на полето на честта е за предпочитане. (Ржкоплѣскания) И тогава ние ще си спомнимъ една малка картинка — сѫ това и ще свърша — презъ последната война при Дойранъ, една картинка, за която говорѣше нѣкога храбриятъ сръбски принцъ Георги Карагеоргиевичъ, който е изказвалъ възхищението си отъ храбростта на българския войникъ: „Ние сме юнаци, но ние сѫе по-юнаци“. „Защо, бе княже?“ — го запиталъ нашиятъ професоръ Станишевъ. — „Вижте ли, г-не професоре, азъ бѣхъ при Дойранъ, не бѣхъ отъ тилловитѣ герои, а въ шурмовитѣ команди“ — защото той наистина е храбъръ човѣкъ, има 7 рани отъ български куршуми, даже ги е показвалъ на професора — „но азъ нѣма да забравя оня день, когато 4-5 дни стотици английски орѣжия обливаха сѫ огънь позицията на Дойранъ. Азъ вървѣхъ сѫ преднитѣ части. Тръпки на възторгъ играеха по тѣлото ми, като гледахъ какъ единъ народъ отъ овчари и ораци е изправилъ гърди срещу мощта на две колониални империи. Ние мислѣхме, че този съкрушителенъ огънь е унищожилъ всичко въ позициитѣ на 9-та дивизия. Когато дойдохме на близко разстояние до преднитѣ окопи и когато огънятъ бѣше пренесенъ въ дълбочина, на единъ отъ най-преднитѣ окопи, азъ видѣхъ единъ нашъ войникъ, черенъ, сякашъ излѣзълъ отъ гроба, каленъ, нечистъ, сѫ накривена фуражка, да протяга ръката си сѫ онзи изристителенъ, драстиченъ жестъ, когато вашиятъ селянинъ иска да изкаже всичкото си презрение къмъ врага, и да вика: „Яла, жено врачанска!“ Е добре, ако нѣкой се опита да ни нападне, ние ще преодолѣемъ всичкитѣ си дребни различия, защото предъ великитѣ интереси на нацията всичко е нищожно! (Ржкоплѣскания) И тогава отъ хилядитѣ гробове ще се вдигнатъ ржцетѣ на бойцитѣ отъ Дойранъ, Черна, Серетъ, Пелистеръ и всички ще викнатъ: „Яла, жено врачанска!“ (Ржкоплѣскания)

Председателствуващъ Никола Захариевъ: Има думата народниятъ представителъ г-нъ Ангелъ Държански.

Ангелъ Държански: (Отъ трибуната) Г-да народни представители! Излизайки въ тоя моментъ на трибуната, азъ не мога да скрия своето смущение, поради голѣмата важностъ на законопроекта, сѫ който сме сезирани, отъ една страна, и, отъ друга, поради обстоятелството, че тоя законопроектъ ми напомня едно черно и страшно минало.

Г-да народни представители! При сѫщата почти международна обстановка и на м. мартъ 1915 г. бѣше поднесенъ на народното представителство и приетъ отъ него единъ законъ, отдава вече престаналъ да бжде въ сила, законътъ за обществена предвидливостъ, който по-късно, следъ като претърпѣ нѣколко измѣнения, получи заглавието, „законъ за стопански грижи и обществена предвидливостъ“. Наистина тия два закона, особено вториятъ отъ тѣхъ, който по съдържание твърде много напомня днешния, не могатъ да не възбудятъ у мене спомена за онова тежко минало, което нашиятъ народъ изживѣ. Тогава, на 1915 г., когато законопроектътъ за обществена предвид-

ливостъ бѣше поднесенъ за гласуване на народното представителство и впоследствие бѣше приетъ, сѫщо така България, запазвайки неутралитетъ, бѣше свидетелка на една страшна война, когато мощни противници бѣха изправени единъ срещу другъ за разрешаване на голѣми проблеми. Днесъ ние сме свидетели на сѫщото, когато пакъ мощни противници отъ двѣтѣ страни сѫ застанали да разрешаватъ свѣтовнитѣ проблеми сѫ силата на орѣжиято. И тогава, както и сега, се възвести, че България ще остане въ миръ и ще запази неутралитетъ. Въпрѣки това, обаче, не мина много време и на есенъта на 1915 г. България бѣше намѣсена въ войната.

Г-да народни представители! Всичко това като си спомнямъ, азъ си поставямъ въпроса: поднасяйки ни този законопроектъ за гражданската мобилизация, нѣма ли неговитѣ автори — ако не тѣ, други нѣкои — утре да ни поставятъ въ сѫщото положение? И точно затова азъ сѫ смущение и страхъ излизамъ на тая трибуна.

Азъ сметамъ, ч. всички ние имаме задължението сѫ цената на всички усилия, сѫ цената на всички жертви да направимъ възможното, за да предотвратимъ една трега авантюра. Две авантюри въ миналото бѣха извършени и две катастрофи изживѣхме. Ако бждемъ поставени въ положението да извършимъ и трета авантюра, бждеме увѣрени, че трета катастрофа, а може и последна, ни чака. Азъ сметамъ, че имамъ дълга да направя това предупреждение.

Г-да народни представители! Имайки предвидъ какъ се развиватъ нѣщата, азъ мисля, че имамъ основателенъ страхъ да подозирамъ, че такава нѣщо ще стае и затова азъ сметамъ, че трѣбва да направя това предупреждение.

Моментътъ, г-да народни представители, е много важенъ, моментътъ е извънредно тежъкъ и затова се налага сѫ особено внимание да се разглеждатъ законопроектитѣ отъ подобенъ родъ, които ни се внасятъ, и онова, което ще гласуваме, да го гласуваме следъ обстойно и щателно обсъждане.

Това като говоря, не бива да се смета, че въ него има нѣкакво поражение. Нищо подобно. Това е желанието на цѣлкупния български народъ. Азъ сметамъ, че, говорейки тѣзи думи, давамъ изразъ на това желание на българския народъ, който, веднага трѣбва да кажа, не е пораженски. Нашиятъ народъ е доказалъ, че пораженски духъ въ своитѣ гърди не носи, а че, напротивъ, той е единъ отъ най-роколюбивитѣ народи въ свѣта.

Г-да народни представители! Войната, модерната война е твърде тежка. Тя не е по силитѣ на единъ малтъкъ народъ. Тя носи твърде голѣми изненади, особено за малкитѣ народи, защото ако голѣми народи, при едно голѣмо и модерно въоръжение, понесатъ поражение, тѣ ще се справятъ, може би, лесно сѫ трудноститѣ следъ войната, но единъ малтъкъ народъ, какъвто сме ние, не е въ състояние да понесе едно поражение.

Г-да народни представители! Законопроектътъ, който ни се поднася, поставя като първа своя цель подготовката и провеждането на стопанската мобилизация и демобилизация. На второ мѣсто иде осигуряване производството и снабдяването. На трето мѣсто — осигуряване издръжката на нуждаещитѣ се поради военни причини. И най-после — упазване народа отъ духовно и материално увреждане. Така както сѫ поставени тия цели на законопроекта, безспорно, че тѣ нищо лошо не съдържатъ въ себе си и по начало сметамъ, че никой не би могълъ да има нѣщо противъ тѣхъ. Обаче като се вникне въ самия законопроектъ, ще се констатира, че той налага ще може да осъществи тия голѣми цели, които си поставя. Стопанството, безспорно, е единъ същественъ факторъ не само въ време на война, но и въ спокойно, нормално време. Днесъ, безспорно е, че на живѣемъ въ нормално време; днесъ, безспорно е, че живѣемъ въ едно време, въ което се налагатъ върховни усилия, за да можемъ да се справимъ сѫ трудноститѣ. И точно затова сметамъ, че мѣрките отъ стопанско естество, които предвижда законопроектътъ, трѣбва да бждатъ взети. Ние видѣхме, г-да народни представители, въ миналата война отъ какво голѣмо значение е стопанството, за да може да се изведе една победа. Никой не може да отрече значението на стопанството, но още по-голѣмо е значението му въ настоящия моментъ и въ моментъ на война.

Освенъ стопанството, има и другъ елементъ, има и друго условие, за да може единъ въоръженъ народъ да се справи сѫ поставенитѣ му задачи — това е неговиятъ духъ. Духътъ, обаче, на единъ народъ, не само духътъ на неговата войска, има своитѣ предпоставки.

Правилно забеляза преждеговорившият, че духът на войската и на народа сж нераздълни. Не е само стопанството — то е едно от условията — което би обезпечило единъ наистина високъ духъ на нацията. Има и друго условие — свободата. Въ единъ народъ, който нѣма възможност да прояви своята свобода, вие не може да търсите духъ. Съ никакви мѣрки отъ законодателенъ характеръ вие не сте въ състояние да създадете духъ у единъ народъ, или да издигнете неговия духъ, ако сте лишили тоя народъ отъ възможността да прояви, преди всичко, своята свобода.

Г-да народни представители! Много правилно се забеляза вчера, че за да прояви своя духъ, народътъ трѣбва, преди всичко, да има довѣрие у онѣзи, които стоятъ начело на управлението, у онѣзи, които го водятъ. Липсвали довѣрието на народа у онѣзи, които стоятъ въ известенъ моментъ начело на управлението, отъ този народъ духъ не може да очаквате. Ето защо азъ смѣтамъ, че много правилно повечето отъ ораторитѣ, които говориха по този законопроектъ, се спрѣха именно на този въпросъ.

Въ настоящия моментъ може ли да се говори, че има духъ у народа? Не, г-да народни представители! Нека ми бѣде позволено да кажа, че народътъ спонтанно, ако щете, нѣма довѣрие у ония, които днесъ стоятъ начело на управлението. Народътъ не чувства, че онѣзи, които стоятъ начело на управлението, чувствуватъ и живѣятъ съ неговитѣ болки и страдания, защото, на първо мѣсто, тѣ не изхождатъ отъ народното представителство. Като хора може да сж най-добри, може да бѣдатъ най-почтени, но тогава, когато не изхождатъ отъ Парламента, когато правителството не е еманация на Народното събрание, тѣ не могатъ да претендиратъ да се ползватъ съ неговото довѣрие. Това, г-да народни представители, би имало още повече смисълъ и значение, когато и самото Народно събрание изразява волята на народа. Азъ смѣтамъ, че нѣма да ми се възрази сериозно, като кажа, че днешното Народно събрание не изразява свободно проявената народна воля.

Екимъ Екимовъ: Не е вѣрно.

Ангелъ Държански: А щомъ е така, азъ смѣтамъ, че нѣма налице тая съществена и важна предпоставка.

Г-да народни представители! Никой да не си прави илюзия, че ако формално имаме едно народно представителство, народътъ смѣта, че е представенъ правилно. Особено когато се касае да се готвите за голѣми събития, да срѣщате голѣми събития и да се справяте съ тѣхъ, вие трѣбва да имате едно истинско народно представителство, едно народно представителство, което ще излъчи и едно правителство. Такова правителство, смѣтамъ, че може да поиска и може да получи довѣрието на народа, може да получи неговата подкрепа, и тогава може да има единъ високъ духъ у българския народъ, били той въоръженъ или не.

Г-да народни представители! Говори се твърде много за вътрешенъ миръ и спокойствие. Безспорно, че сж много съществени тия два елемента. Нѣкои констатирайтъ, че тѣ сж налице. Миръ, безспорно, има; спокойствие има само привидно, или, по-скоро, има едно мълчание. Българскиятъ народъ е свелъ глава и мълчи. Азъ смѣтамъ, че това съвсемъ не е утешително. Това още не значи, че народътъ е напълно спокоенъ, това още не значи, че той гледа съ спокойствие на днешния и утрешния дни. Напротивъ, азъ ще припомня на народното представителство думитъ на Мирабо: „Мълчанието по-често е най-добриятъ урокъ за кралетъ“. Единъ народъ, който много мълчи, твърде много иска да каже. И азъ смѣтамъ, че не трѣбва да чакаме момента, въ който той ще ни го каже. Ще трѣбва да долавяме какво мисли народътъ и да се справяме съ онова, което той желае.

Г-да народни представители! Едно съществено условие, за да не пада духътъ на народа, между другитѣ, е и това, да бѣде предпазенъ той отъ спекулата. Спекулата, безспорно, е едно зло. Спекулата е единъ отъ най-опаснитѣ врагове на народния духъ. Законопроектътъ си поставя за целъ да се бори съ спекулата и да се справи съ нея.

Г-да народни представители! Спекулата се изразява въ различни форми. Най-важната, обаче, е поскупването на артикулитѣ отъ първа необходимостъ и на второ мѣсто — тѣхната липса. Прибавете къмъ скъпотиата и липсата и ще получите наистина едно отлично условие за разколебаване на народния духъ, ще получите условия за раздвояване на народната душа. А получи ли се едно раздвояване на душата на народа, то се предава много лесно на войска и въ такъвъ случай не можете да искате тя да има

съпротивителна сила срещу врага. Точно затова азъ смѣтамъ, че съ законопроекта правилно се поставя целта да се води борба съ спекулата.

Г-да народни представители! Спекула ще има не само въ утрешния день, спекула има и въ настоящия моментъ. И днесъ се върши безобразна спекула, съ която никой не е въ състояние да се справи. Наистина, взематъ се нѣкакви мѣрки, четемъ въ вестницитѣ всѣки день, че този или онзи малъкъ търговецъ е интерниранъ. Но азъ отправихъ питане за една безсрамна спекула, която въ София се върши предъ очитѣ на властта, и когато властта е била поканена да вземе мѣрки, не е пожелала. Касае се за така наречената афера съ слънчогледовото семе, съ която селянитѣ отъ нѣколко околии въ Софийска областъ сж чисто и просто ограбени. Е добре, ако на този законопроектъ се поставя за целъ да се справи съ спекулата и ако наистина ще може да се справи съ нея, той въ тази си частъ ще получи моето одобрение.

Но, г-да народни представители, начинътъ, по който се смѣта да се постигне тая целъ, азъ мисля, че нѣма да даде искания резултатъ. На първо мѣсто, азъ трѣбва да направя констатацията, че въ законопроекта се поставятъ само цели, безъ да сж посочени начинитѣ и срѣдствата, съ които ще се постигнатъ тия цели. Наистина, въ последната глава на законопроекта е казано, че ще бѣдатъ създадени правилници, но азъ смѣтамъ, че това не е разрешение на въпроса. Въпросътъ трѣбва да бѣде разрешенъ съ законопроекта въ неговата пълнота, въ неговата цѣлостъ. Законопроектътъ трѣбва да бѣде изчерпателенъ, за да може следъ обсъждането му тукъ, следъ като се издаже, да бѣде приетъ въ оная форма, която ще даде възможностъ при прилагането му да се постигнатъ наистина целитѣ, които сж поставени въ него.

Г-да народни представители! Въ този законопроектъ азъ не виждамъ нищо друго, освенъ единъ законопроектъ за даване пълномощия на правителството. Още преди свикване на Народното събрание сж говорѣше тукъ и тамъ, че правителството ще сезира народното представителство съ единъ законопроектъ за пълномощия. Ето, г-да народни представители, законопроектътъ, който се очакваше. Азъ смѣтамъ, че правителството нѣма нужда отъ другъ законопроектъ за пълномощия. Ако този законопроектъ мине въ тая му форма, правителството ще има вече пълномощия.

Нѣкой народенъ представител: Само че не го нарича така. Всъщностъ това е законъ за пълномощия.

Ангелъ Държански: Не е важно какъ се нарича, важно е съществото.

На второ мѣсто, това е единъ законопроектъ противоконституционенъ, защото наистина съ него правителството се облича въ права, каквито то по силата на конституцията не може да има. И азъ смѣтамъ, че вие по никой начинъ не можемъ и не бива да му дадемъ тия права. Вчера, когато се говорѣше отъ г-нъ Петко Стайновъ, че това е законопроектъ за даване пълномощия на правителството, г-нъ Сотиръ Яневъ възрази, като каза, че точно това било най-хубавото въ законопроекта. Азъ съжалявамъ, че нѣма г-нъ Яневъ тукъ, за да му припомнимъ това, което той каза въ 1937 г. на една вечеря, на която бѣше събранъ елитътъ на нашитѣ общественици, а именно, на вечерята въ чест на покойния Александъръ Малиновъ, по случай чествуване неговата 70-годишнина. Вземайки думата тогава, г-нъ Сотиръ Яневъ се изказа за свободата на събранията, на печата, на сдруженията и за всички свободи, които сж предвидени въ нашата конституция. Г-нъ Яневъ тогава, въ 1937 г., при сжщата тая система на управление, която имаме днесъ, поддържаше това, ...

Петъръ Савовъ: Три години оттогава минаха.

Ангелъ Държански: ... а сега намира куражъ у себе си да заяви, че точно пълномощията били най-хубавото нѣщо въ законопроекта.

Петъръ Савовъ: Изключително време е сега.

Екимъ Екимовъ: Три години се изминаха оттогава. Сега има война.

Ангелъ Държански: Г-да народни представители! Нѣматъ никакво значение условията, нѣма значение моментътъ, когато се касае да се гласува такъвъ законопроектъ.

Екимъ Екимовъ: Не е така.

Председателстващъ Никола Захарневъ: (Звъни)

Ангелъ Държански: Създайте единъ пълнен и изчерпателен законъ и дайте на правителството да го привежда въ изпълнение. Какво ви прѣчи за това? Абсолютно нищо. И азъ смѣтамъ, че тая обстановка, въ която се намираме, не може да извини никого.

Стефанъ Стателовъ: Какъ да се боримъ съ спекулата?

Ангелъ Държански: Ще ни сезирате съ законопроектъ, ще кажемъ какъ да се боримъ. Вие само поставяте като целъ на законопроекта борба съ спекулата, а не казвате какъ ще се борите.

Г-да народни представители! Така както този законопроектъ е съставенъ, азъ се страхувамъ, че ще изпаднемъ въ положението, въ което бѣхме при закона за стопански грижи и обществена предвидливостъ, ще имаме тежкъ бюрократиченъ апаратъ, ще имаме тежко бюрократично учреждение, което, вмѣсто да разрешава поставенитъ му въпроси, често ще ги усложнява. Азъ не виждамъ на първо мѣсто щата на тая дирекция за гражданска мобилизация. Въ законопроекта е казано, че се назначава директоръ и че щатътъ на дирекцията ще се изработи допълнително. Освенъ това учредява се Висшъ съветъ по гражданската мобилизация, чийто съставъ въ законопроекта е указанъ изчерпателно. Обаче при този съставъ азъ смѣтамъ, че този съветъ ще бѣде единъ наистина тежкъ бюрократиченъ апаратъ. Онова, което трѣбва да отбележа тукъ, то е, че не е задължително въ този висшъ съветъ да бѣдатъ поканени и вещи лица. Азъ смѣтамъ, че точно отъ вещи лица трѣбва да бѣде съставенъ този съветъ, за да може да отговаря на нуждитъ на момента. Виждаме обратното: той е съставенъ само отъ чиновници, които могатъ да поканятъ, когато пожелаятъ, вещи лица. Но колко вещи лица, отъ кои срѣди, това не се казва и остава на усмотрението на съвета.

Г-да народни представители! Въ законопроекта има нѣща, съ които азъ по никой начинъ не бихъ се съгласилъ. На първо мѣсто, не съмъ съгласенъ и съмъ решително противъ пълномощията, които се искатъ, а тѣ се искатъ съ членове 12, 22, 32 и 34. На второ мѣсто, не съмъ съгласенъ и съ единъ другъ текстъ отъ този законопроектъ. Въ чл. 16 се казва: (Чете) „Съ постановление на Министерския съветъ могатъ да бѣдатъ освободени отъ военна мобилизация лица, безъ които граждански мобилизирани учреждения, предприятия и отрасли на народното стопанство не могатъ да действуватъ правилно“. По начало смѣтамъ, че никой не би могълъ да има нѣщо противъ този членъ, защото наистина, когато е необходимо нѣкои стопански деятели да бѣдатъ тукъ, за да проявяватъ своята стопанска дейностъ, тѣ не бива да бѣдатъ на фронта, където биха могли други да бѣдатъ прагени. Но азъ се страхувамъ отъ начина, по който ще се провежда тоя членъ, и съмъ убеденъ, че ще има фаворизация, за която говоримъ и преждеговорившиятъ, фаворизация, която е съществено условие за упадѣка на духа у онѣзи, които отстояватъ интереситъ на страната. Ние бѣхме свидетели на онова, което ставаше въ миналото. Азъ смѣтамъ, че при нашата действителностъ нѣма да можемъ да минемъ безъ фаворизация.

Петъръ Савовъ: Тѣзи, които правятъ фаворизация, ще понесатъ санкциитъ на закона.

Ангелъ Държански: Нѣма такива санкции.

Петъръ Савовъ: Вие знаете, че онзи, който върши фаворизация, който върши непозволенни деяния, отговаря.

Ангелъ Държански: Г-нъ Савовъ! Въ законопроекта азъ не виждамъ такива санкции.

Петъръ Савовъ: Когато почне да се прилага законътъ, ще видите, че има.

Ангелъ Държански: Г-да народни представители! По глава VII на законопроекта се изказаха доста много народни представители и азъ смѣтамъ, че е излишно да се повтарятъ казани вече мисли.

Ще ми позволите, обаче, да се спра съ нѣколко думи върху така нареченитъ наказателни разпорѣждания. Касае се за единъ законопроектъ за гражданска мобилизация, който си поставя за целъ да организира стопанството и

продоволствието презъ време на война. И не само презъ време на война, а и презъ друго време, когато — казано е въ законопроекта — страната се намира въ стопанско затруднение, безъ обаче да се казва, какво е стопанското затруднение. Въ законопроекта има много наказателни състави съ огледъ на целитъ му. Ако законопроектътъ страда отъ непълнота досежно целитъ, той е препълненъ отъ наказателни състави.

Г-да народни представители! Ще ми позволите да се спра на нѣкои отъ санкциитъ. Намирамъ на първо мѣсто, че съ поставени извънредно строги санкции. Смъртното наказание съществува у насъ, има го въ нашата наказателна система, но то съществува по изключение. Вмѣсто да бѣде изключение, ние виждаме въ настоящия законопроектъ за три наказателни състави предвидено смъртно наказание. Азъ по начало и по убеждение съмъ противъ смъртното наказание и смѣтамъ, че то не бива да бѣде прилагано като санкция, особено пъкъ когато се касае за неизпълнението на такъвъ законъ, непълненъ и неясенъ като този.

Ще се спра съ нѣколко думи на чл. 41. Г-да народни представители! Всички живѣемъ въ нашата действителностъ, всички познаваме нашитъ политически нрави, всички знаемъ на какво съ способни враговетъ на този или онзи политически, деецъ. И като чета този наказателенъ съставъ въ чл. 41, азъ не мога да не изпадна въ ужасъ. Азъ смѣтамъ, че нѣма да бѣде изненада, ако мнозина крайно почтени и родолюбиви хора бѣдатъ изправени да отговарятъ по чл. 41 отъ този законопроектъ и получатъ санкцията по чл. 41. Какъвъ е текстътъ на този членъ? (Чете) „Който по какъвто и да е начинъ организира или подбужда две или повече граждански мобилизирани лица къмъ неподчинение, неизвършване никакъ или както трѣбва възложената имъ работа по гражданската мобилизация, или къмъ неявяване на работа въ предприятия, които работятъ за гражданската мобилизация, се наказва съ смъртъ“.

Г-да народни представители! Нѣма да говоря за ония случаи, при които наистина може да има подобно подбудителство. Но азъ смѣтамъ, че никой отъ васъ нѣма да отрече, че е възможенъ и следниятъ случай: когато едно лице е преследвано отъ нѣкого, когато това лице е противникъ на онзи, който ще прилага закона и трѣбва да бѣде премахнато по нѣкакъвъ начинъ, нищо по-лесно отъ това да се изплатятъ при него двама души, които ще го ворятъ по свършено друга работа, а ще се явятъ следъ това предъ властта и ще кажатъ, че лицето ги е подбудило къмъ неподчинение или неявяване на работа, безъ тая подбуда да е дала резултатъ. Тѣзи лица ще се явятъ на работа, ще изпълнятъ онова, което имъ е възложено, а достатъчно е да се каже, че Х имъ е казалъ да не се явяватъ, и вие имате консумирано престѣпление, безъ то да е извършено. Този Х ще бѣде изправенъ предъ съда и ще отговаря съ главата си, безъ да има нѣкакво престѣпно деяние, извършено отъ него.

Азъ смѣтамъ, че тая опасностъ съществува и мисля, че трѣбва да се направи всичко възможно, чл. 41 въ никой случай да не остане въ тая редакция, въ която ни се предлага.

Докато въ други текстове на този законопроектъ се иска непременно да има резултатъ отъ едно деяние, за да има санкция, чл. 41 е единствениятъ може би между всички тѣзи наказателни разпорѣдби, предвидени въ VIII глава, който не търси никакъвъ резултатъ, не се интересува дали има резултатъ, или не, отъ една такава дейностъ. Въ чл. 36 се казва следното: (Чете) „Органъ на работъ, който не изпълни длѣжноститъ си или даденитъ му въ връзка съ гражданската мобилизация нареждания, извънредно отъ това и да не е настѣпила вреда и безредие, се наказва съ строгъ тъмниченъ затворъ до 3 години“. Когато, обаче, отъ това е произтѣзла вреда или безредие, споредъ сѣщия членъ наказанието може да се усили до 5 години строгъ тъмниченъ затворъ. Както виждате, държи се смѣтка дали е настѣпилъ нѣкакъвъ резултатъ.

На друго мѣсто, въ чл. 35, сѣщо така се държи смѣтка дали е настѣпилъ нѣкакъвъ резултатъ, дали има вреда или безредие. Сѣщото го има и въ чл. 37. Въ чл. 41, обаче, такава нѣщо не се иска.

Прави впечатление, г-да народни представители, извънредно голѣмата разлика въ наказателнитъ санкции за престѣпнитъ прояви на едно частно лице, на единъ гражданинъ, който не е необходимо да бѣде граждански мобилизиранъ, и престѣпнитъ прояви на органи на властта. Азъ смѣтамъ, че безспорно разлика трѣбва да има, но тя трѣбва да бѣде въ вреда на органитъ на властта, за

щото лице, което е поставено от държавата на известно отговорно място и което носи задълженията на държавен чиновник, има малко повече дълг, малко повече задължения и малко повече отговорности трябва да се искат от него, отколкото от обикновения гражданин. А точно обратното е въ законопроекта. Ако орган на публичната власт, който е натоварен да провежда гражданската мобилизация, се провини по някакъв начин, и от неговата дейност последва вреда или безредие, наказва се с строг тъмничен затвор до 8 години. Но ако едно гражданско лице, без да има никакви функции на държавен чиновник, се провини, според чл. 41, който преди малко процитирах, наказва се с смърт. Къде е съотношението, г-да народни представители? Азъ съмтам, че авторите на законопроекта въ тая му част имат една съществена грешка — ако всичко това не е направено съзнателно. Въ всяка наказателна система, въ всяка наказателен закон, органът на публичната власт носи по-голяма отговорност. Когато се касае за едно и също престъпление предъ закона, авторите на престъплението, които сж облчени въ качество на публична власт, когато имат функции на публична власт, отговарят по-тежко, отколкото всички другъ граждани. Така е въ всички закони, въ всички наказателно-правни системи, а въ този законопроектъ имаме тъкмо обратното.

Министъръ генералъ Теодоси Даскаловъ: Въ чл. 41 е казано ясно.

Ангелъ Държански: Г-не министре! Въ чл. 36 отъ законопроекта се казва: (Чете) „Органъ на власт, който не изпълни длъжноститъ си или даденитъ му въ връзка съ гражданската мобилизация нареждания, макаръ отъ това и да не е настъпила вреда или безредие, се наказва съ строг тъмничен затворъ до 3 години“; въ втората алинея се казва: „Ако е настъпила каквато и да е вреда или безредие, наказанието е строг тъмничен затворъ до 8 години“.

Министъръ генералъ Теодоси Даскаловъ: Когато не изпълни задълженията си. Нарежданията на чл. 41 сж ясни. Тъ сж различни състави.

Ангелъ Държански: Г-не министре! Азъ съмъ билъ съдия и претендирамъ, че мога и азъ да разбера закона.

Министъръ генералъ Теодоси Даскаловъ: Това не е работа на Парламента, а е работа на съдийтъ.

Ангелъ Държански: Точно това казвамъ и азъ, че авторите на законопроекта, когато сж съставили текста на чл. 36, сж имали предвидъ, че може да настъпи безредие въ страната. Нѣма значение дали то е предизвикано чрезъ подбуждателство, или по другъ начинъ. Казано е: „Ако е настъпила каквато и да е вреда или безредие, наказанието е строг тъмничен затворъ до 8 години“. А за гражданското лице, безъ да има въ резултатъ вреда или безредие, вие отреждате наказание смъртъ. Къде е съотношението? Безспорно е, че съставитъ не сж еднакви. Важно е какво се върши по същество и какво наказание ще се наложи въ края на краищата.

Г-да народни представители! По-нататкъ има друго нѣщо, което съмтамъ, че трябва непременно да се коригира. Казано е въ чл. 39: (Чете) „Който, като граждански мобилизиранъ, откаже да работи поръчаното му по гражданската мобилизация, се наказва съ строг тъмничен затворъ до 10 години“. Чисто и просто едно гражданско лице, ако откаже да се мобилизира, наказва се съ строг тъмничен затворъ до 10 години. А въ чл. 37 се казва: (Чете) „Който не се яви безъ законни причини, когато бжде граждански мобилизиранъ, или напустне самоволно мѣстото на службата или работата си, ако отсъствието е продължило не повече отъ 5 денонощия, се наказва съ тъмничен затворъ до 2 години. Ако отсъствието е продължило повече отъ 5 денонощия или е извършено съ намѣрение за отклоняване отъ служба или работа, наказанието е тъмничен затворъ не по-малко отъ една година“ — което значи до 3 години. Значи, ако едно лице, извикано на гражданска мобилизация, се отклони отъ работата, отрежда се тъмничен затворъ отъ една до три години, а онзи, който вече работи, ако откаже да извърши нѣкаква поръчана работа, вие го наказвате съ строг тъмничен затворъ до 10 години.

Министъръ генералъ Теодоси Даскаловъ: Едното е отлъчване, другото е неподчинение.

Ангелъ Държански: Много добре разбирамъ, но отлъчката може да предшествува неподчинението. Единъ недобросъвестенъ гражданинъ ще предпочете да не се яви изобщо и да бжде наказанъ съ затворъ до 3 години, отколкото, като се яви и да не се подчини, да го накажете съ строг тъмничен затворъ до 10 години. Азъ съмтамъ, че това по никой начинъ не трябва да се остави.

Въобще, г-да народни представители, азъ виждамъ въ наказателнитъ състави на този законопроектъ голѣми несъобразности. Съмамъ, че онѣзи, които сж ги съставили, не сж ги съпоставили. И затуй, като се вземе бележка отъ това, което се говори тукъ, въ комисията ще трябва да се поправятъ тѣзи работи.

Споредъ чл. 41, онзи, който върши подбуждателство, наказва се съ смъртъ. Но има друго нѣщо, което е много съществено и което е изпуснато въ този законопроектъ. Представете си, че се намѣрятъ недобросъвестни лица, лъжливи свидетели, които чисто и просто набедаятъ едно невинно лице и това лице бжде съдено и осъдено. Конституира се впоследствие тая съдебна грешка, откриятъ се тѣзи лица, които сж набедали това невинно лице, което е заплатило съ своя животъ тѣхното престъпление. Какво е наказанието за тия свидетели, за тия лица, които набедаватъ? По чл. 200 отъ наказателния законъ, предвижда се строг тъмничен затворъ до 5 години. Това съвсемъ не е възмездие, г-да народни представители! Азъ съмтамъ, че когато се поставятъ такива тежки санкции за подбудителя, непременно ще трябва да се поставятъ същитъ санкции и за ония, които, поради недобросъвестност, сж докарали едно невинно лице до положение да бжде осъдено.

Пропустнахъ да кажа нѣщо въ връзка съ чл. 32 отъ законопроекта. Той казва: „Министерскиятъ съветъ, по доклад на съответния министъръ, при нужда, взема извънредни мѣрки“. Азъ не виждамъ тоя текстъ отъ законопроекта да е свързанъ съ приложението на гражданската мобилизация. Такова нѣщо нѣма. И азъ съмтамъ, че ако тоя законопроектъ мине така, както е внесенъ, стане законъ, правителството още утре, безъ да има обявена гражданска мобилизация, може веднага да пристъпи къмъ вземане на мѣрkitъ, които сж изброени въ чл. 32. А тѣ сж: (Чете) „а) за премахване на шпионажа и зловерната пропаганда, като установи надзоръ върху печата и кореспонденцията и ограничи свободата на събранията и правото на сдружаване и б) за преследване на спекулата, укриване на стокитъ, повишаване на ценитъ, снабдяване съ лични запаси, укриване печалбитъ и др.“

Искамъ да кажа, че по тоя въпросъ ще трябва да бждемъ начисто: ако наистина се съмта отъ г-на министра, че Министерскиятъ съветъ може да взема тѣзи мѣрки саме при положение на гражданска мобилизация, това трябва изрично да се каже въ законопроекта. Така както е казано, не е необходимо да има положение на гражданска мобилизация, за да може веднага Министерскиятъ съветъ да пристъпи къмъ вземане на мѣрkitъ, които сж изброени въ чл. 32.

Г-да народни представители! Съ тия нѣколко думи азъ съмтамъ, че онова, което е най-съществено въ тоя законопроектъ, съмъ го изтъкналъ. И ще завърша съ едно пожелание: дано наистина работитъ не стигнатъ дотамъ, за да се прилага тоя законъ!

Председателствуващъ Никола Захариевъ: Има думата народниятъ представителъ г-нъ д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Г-не председателю! Частъ е 12.

Министъръ генералъ Теодоси Даскаловъ: Решението снощи, бжде, че заседанието днесъ ще продължи до 1 частъ.

Председателствуващъ Никола Захариевъ: Г-да народни представители! Вчера се гласува да се заседава днесъ до 1 частъ.

Тодоръ Поляковъ и други: Дайте малко почивка, г-не председателю!

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Г-не председателю! Прегледайте дали има кворумъ. Г-да! На праздна зала не желая да говоря. Ако има кворумъ, ще говоря, иначе не.

Председателствуващъ Никола Захариевъ: Народнитъ представители сж тукъ, кворумъ има.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Нѣма 60 души. Азъ ги преброихъ. 42 души има тукъ. (Отива на трибуната) Г-да народни представители! Трѣбва да направя едно признание предъ васъ, че ми е страшно неприятно да говоря предъ празна зала, където нѣма кворумъ

Председателствуващъ Никола Захариевъ: Кворумъ има. Народнитѣ представители сѣ тукъ.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: . . . и когато отъ г-да министри, по единъ толкова важенъ законопроектъ, присъствува само единъ — отговорниятъ министъръ. Тая констатация права и тя ще се отбележи въ стенографскитѣ дневници.

Председателствуващъ Никола Захариевъ: (Звъни) Моля, г-нъ Дюгмеджиевъ, кворумъ има.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Колко души сѣ? Пребройте ги, г-не председателю. 42 души сѣ, азъ ги броихъ. Сега натискате звънеца, за да дойдатъ. Пушатъ цигари хората вънъ. (Въ залата влизатъ г-да министритѣ Добри Божиловъ, Василь Митакъвъ и много народни представители)

Значи, по този толкова важенъ законопроектъ, който е най-важниятъ законодателенъ актъ, внесенъ досега въ Камарата, който има единъ много широкъ стопански обхватъ и който засѣга една широка, грамадна маса отъ населението, бюрото на Камарата дава думата на записанитѣ оратори при положеніето, че залата е празна, че г-да народнитѣ представители не проявяватъ достатъченъ интересъ къмъ най-важния законопроектъ, внесенъ въ тая сесия.

Д-ръ Атанасъ Поповъ: Не е вѣрно, ние сме тукъ.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Следователно, азъ ще говоря не на Народното събрание, а за стенографскитѣ дневници.

Председателствуващъ Никола Захариевъ: Г-нъ Дюгмеджиевъ! Нѣма да обиждате Народното събрание. Вие говорите предъ Народното събрание. Пребройте депутатитѣ, кворумъ има. Не съмъ азъ, който насила мога да накарамъ всички депутати да присъствуватъ тукъ. Който иска да Ви слуша, ще Ви слуша; който не иска — нѣма да Ви слуша.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Следователно, азъ ще говоря предимно за стенографитѣ и за стенографскитѣ дневници.

Председателствуващъ Никола Захариевъ: Вие ще говорите отъ трибуната на Народното събрание предъ Народното събрание.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Въ всѣки случай това обстоятелство нѣма да ме отклони да изпълня моя дългъ тъй, както азъ го разбирамъ, и да разгледамъ всички въпроси, които следва да бъдатъ разглеждани тукъ.

Въ мотивитѣ къмъ законопроекта, колкото и да сѣ бледи, колкото и да сѣ непълни, колкото и да не сѣ изчерпателни — а би следвало подобенъ законопроектъ да съдържа подробни мотиви — все пакъ се посочватъ главнитѣ причини, които сѣ заставили съответния министъръ да внесе тая законопроектъ въ Камарата. Развиватая военна техника, моторизираната армия, масовото участие на войската въ водене на съвременната война, неосигурениятъ тилъ, участието на авиацията въ войната, продължителността на войната и вследствие на това засѣгането на широки стопански слоеве — всичко това, споредъ изразитѣ въ мотивитѣ на законопроекта, кара да участвува въ войната цѣлъ народъ. Държавата се вижда принудена да трансформира стопанството, за да може да задоволи нуждитѣ на самата войска при намаленитѣ стопански възможности. За да може да стане тая трансформация на стопанството, споредъ мотивитѣ трѣбва да стане една предварителна подготовка на цѣлото стопанство и на всички незаети прѣко въ военната мобилизация, за да не се разстрои фронтътъ, да не се разстрои тилътъ и да може стопанскитѣ функции правилно да се управляватъ.

Тѣзи сѣ мотивитѣ, поради които се създава този новъ институтъ, нареченъ гражданска мобилизация. Отъ минатитѣ войни ние вече имаме доста широкъ опитъ. Още въ 1885 г. се създаде законътъ за реквизицията. Въ 1893 г.

имаше новъ законъ за реквизиция съ многобройни измѣнения, докато днесъ имаме последния вече законъ за реквизицията отъ 1939 г. Законътъ за стопански грижи и обществена предвидливостъ, който биде създаденъ презъ 1914 г., претърпѣ коренна промѣна въ 1915 г. и въ 1916 г., вече доби своя завършенъ видъ, уреждаше създаденитѣ тогава стопанства, мѣроприятия, намѣса въ стопанския животъ и всички създадени правоотношения.

Когато четемъ заглавието на този законопроектъ за гражданската мобилизация — всѣщностъ той е законопроектъ за стопанската мобилизация — добива се на пръвъ погледъ впечатление, че тая законопроектъ, като говори за стопанство и за стопанска мобилизация, ще има за задача за унифицира всички законоположения по тая материя, да използва всички опитъ на миналото и по тая начинъ да създаде една стройна система, едно цѣлостно законодателство. Обаче отъ едно бѣгло дори преглеждане на законопроекта се вижда, че това не е сторено. Съ внасянето на тая законопроектъ, който съдържа много противоречия и който има много пробели, по моята преценка, се отива по единъ опасенъ пътъ на законодателстване.

Ако подиримъ източникитѣ на тая законопроектъ, азъ не зная какъ можемъ да ги намѣримъ. Г-нъ проф. Стайновъ вчера каза, че единъ отъ тия източници е съответниятъ французки законъ и най-новиятъ грѣцки законъ за гражданската мобилизация. Обаче азъ считамъ, че много малки заемки сѣ направени отъ тия чужди закони и че тая законопроектъ, така както е представенъ тукъ предъ насъ, е, бихъ казалъ, едно оригинално, едно самотитно българско дѣло. И ако бѣше тукъ г-нъ министъръ-председателътъ, бихъ посочилъ още единъ трети случай, където ние българитѣ можемъ сами да творимъ нови идеи и да диримъ хора да ни подражаватъ.

Уважаеми г-да! Още отъ нѣколко години насамъ, при създаденитѣ международни отношения, стопанската стагнация биде много засилена у насъ. Може да прави честь на г-на военния министъръ, че Военното министерство навреме е вземало инициативата да създаде нѣщо за укрепването на тила и за организирането на стопанството въ опасни времена — въ време на мобилизация и въ време на война. За тая целъ е създадена една междуведомствена комисиия, която има почти сѣщия съставъ, какъвто има и тѣй наречениятъ въ законопроекта Висшъ съветъ по гражданската мобилизация, който се предвижда въ глава II — органи. Обаче сѣ тази междуведомствена комисиия не е могло да се създаде нѣщо по-ново. Затуй следъ позоването на новата война, отъ септемврий насамъ, ние виждаме по инициатива на Военното министерство фактически да се създава у насъ една дирекция за гражданската мобилизация. Тая дирекция е проявила извънредно много дейтелностъ, тя е развила много инициативи, тя е направила досега нѣщо, подготвила е много материалъ и, въ края на краищата, тая законопроектъ, който сега ни се предлага, не е нищо друго, освенъ едно оформяване на създаденото досега у насъ. Въ тая именно смисълъ азъ казвамъ, че тая законопроектъ е нѣщо самотитно, което не сѣ много повлияло отъ чужди източници.

Сега да видимъ дали законопроектътъ отговаря действително на нуждитѣ, които сѣ предизвикали неговото внасяне.

Въ чл. I се изброяватъ въ четири пункта целитѣ на законопроекта. На първо мѣсто, буква „а“ — „подготовка и провеждане на стопанската мобилизация и демобилизация“. Това е чисто и просто една административна подготовка за мобилизация.

Втори пунктъ „б“ — „Осигуряване на производството и снабдяването“. Всѣщностъ това е ядката на цѣлия законъ, това е стопанската мобилизация. На трето мѣсто, въ буква „в“ се говори за осигуряване издрѣжката на нуждаещитѣ се семейства — семействата на тия, които сѣ мобилизирани въ военна и гражданска мобилизации. И на четвърто мѣсто се урежда въпросътъ за тѣй нареченото уреждане или, както е вѣзвѣтъ въ говоримия езикъ изразътъ „вредителство“.

Азъ считамъ, че така посоченитѣ въ тия четири пункта цели на законопроекта не съответствуватъ точно на нуждитѣ, които сѣ предизвикали внасянето му, и че тукъ има вмъкната чужда материя, на която мѣстото не е въ този законопроектъ. Напримѣръ буква „в“: „Осигуряване издрѣжката на нуждаещитѣ се породи военни причини“. Въ законопроекта има специална глава V — „Осигуряване на издрѣжката на нуждаещитѣ се породи военни причини“. Тая материя не бива да бъде слагана въ този законопроектъ, защото по тая начинъ се дава една много по-широка задача на органитѣ, които ще провеждатъ закона; тѣхното прѣко внимание ще се отклонява отъ стопанскитѣ въпроси. И нѣщо повече: ние имаме институтъ, който би следвало да се грижи за нуждаещитѣ се семейства, имаме законо-

положение, което урежда подобен институт — законът за общественото подпомагане.

Министър генерал Теодоси Даскалов: Кои сж институтите, които се грижат за войнишките семейства?

Д-ръ Любен Дюгмеджиев: Ще кажа, г-не министре. Специално за войнишките семейства нма институт. Обаче има институт, който е създаден съгласно закона за общественото подпомагане от 1933 г., който закон претърпя много изменения съгласно наредби-законови в 1934, 1935, 1936, чак до 1937 г.; има и специален фонд при Министерството на вътрешните работи. Следователно, има вече една организация — макар че нищо не се прави, бездейства се — на която е възложена грижата за бедните семейства. На тази сжщата организация, на този сжщия институт може, не само може, но трябва да бъде възложена грижата и за семействата на мобилизираните. Нещо повече — ние виждаме, че възбележката към чл. 28 изрично е казано: „Издржката на бедните семейства става съгласно закона за общественото подпомагане“. Следователно, нуждаещите се семейства се раздвляят на две категории: семейства на мобилизирани граждани и семейства на бедни граждани. Каква нужда има да се прави такова разточителство на труд, на лица, на енергия, когато на този институт, по силата на тоя закон, може преспокойно да се възложи грижата по издржката на семействата на мобилизираните? Считам, следователно, че тая материя въ този законопроект е излишна, тя усложнява работата и отвлеча вниманието на органите на гражданската мобилизация въ друга насока. Когато всичкото внимание трябва да бъде насочено главно към стопанските проблеми и стопанските задачи, които се възлагат на тия органи.

Азъ считам сжщо, че въ законопроекта има още нщо, което е излишно. То е именно буква „г“ от чл. I — тъй нареченото „вредителство“, което е разграничено на две категории: духовно вредителство и материално вредителство.

Господата, които говориха, се сирфа тук надълго и широко да говорят за духа на армията, за духа на народа, за пропагандата и за духовното вредителство. Понеже съм представен въ крайно ограничени рамки, ако се спра и по този въпрос да кажа нщо повече, нма да остане време да се изкажа върху по-сжществените въпроси. Съгласен съм и азъ съ мнението, което изказа г-н Кожухаровъ, какво от този законопроект, който има задачи материални, стопански, би следвало въпросът за пропагандата, въпросът за духовното вредителство да бъде изнет и да бъде предаден на съвършено други органи. Обаче като махнем буква „г“ на чл. I — за упаването на народа от духовно увреждане — остава чл. 31, гдето се говори за мърките за упаване на народа от духовно и материално увреждане. Считам, че всички тзи текстове, които засягат въпроса за духа, трябва да се изземат от този закон. Ако съответните министри и Народното събрание намерят, че непременно трябва да се занимават съ тая материя, то тя трябва да бъде отнесена към съответните служби.

Какъв е текстът на буква „а“ от чл. 32? (Чете) „Министерският съветъ, по доклад на съответния министър, нека нужда взема извънредни мърки: а) за премахване на шпионажа и зловередната пропаганда, като установи надзоръ върху печата и кореспонденцията и ограничи свободата на събранията и правото на сдружаване“. Освен съображенията, които току-що изложихъ предъ васъ, за да се обяви противъ текста на буква „а“ от чл. 32, излагамъ още и следните мотиви.

Преди всичко тукъ се засяга въпросът за шпионажа; ще добавя: и въпросът за предателството — дветъ най-тежки, най-позорни престъпления. Но тази материя е уредена въ общия наказателен законъ. От чл. 109 до чл. 118 общиятъ наказателен законъ се занимава тъкмо съ предателството и шпионажа. Дава се широка възможност на съответните съдебни инстанции да се справятъ съ тия престъпления. Но има и нщо повече: въ 1936 г. се вмъкнаха още нови текстове към чл. 111 и чл. 112 отъ общия наказателен законъ; тамъ е уреденъ и въпросът за тъй наречения стопански шпионажъ — нщо, което по-рано не сжществуваше. Тзи наредби се взеха отъ съответния германски законъ. При положението, следователно, че този въпрос е уреденъ въ общия наказателен законъ, считамъ, че не му е мѣстото и тукъ. Буква „а“ на членъ 32 говори за премахване на шпионажа и на зловередната пропаганда. Какъвот и смисълъ да вложите въ този лически, въ този обикновенъ, говоримъ изразъ — зловередна пропаганда — който не е единъ технически, правенъ изразъ, все пакъ този въпросъ е уреденъ въ общия наказателен законъ и

въ специалните закони, дори, ако щете, и въ закона за защита на държавата, противъ който азъ винаги съмъ въставалъ. Следователно, на тази материя мѣстото не е тукъ. Когато ще има стопанска гражданска мобилизация, не бива да се усложнява работата съ материи, които сж чужди на този законъ.

Но, уважаеми г-да народни представители, по какъв начинъ, по силата на този текстъ, ще се води борба противъ шпионажа и зловередната пропаганда? Чрезъ ограничение на печата, на кореспонденцията, на събранията и на сдружаването. Ако тоя текстъ — буква „а“ отъ членъ 32 — стане законъ, задължителенъ текстъ, дава се възможност на изпълнителната власт, на г-да министрите, да суспендиратъ самата конституция. Тъ ще иматъ правото, по силата на единъ законенъ текстъ, да унищожаватъ правителствата на българския народъ, дадени съ членове 77, 79, 82 и 83 отъ конституцията. И безъ това тя е погрозена. И безъ това днесъ свобода на печата нма. За свободата на кореспонденцията г-нъ Горановъ има думата — дали сжществуватъ черни кабинети при Дирекцията на пощите, азъ не зная. Свобода на събранията не сжществуватъ. Свобода на сдружаването тоже не сжществуватъ. Съ други думи, стнети сж тия конституционни свободи. Сега се дава възможност, това отнемане на конституционните свободи да бъде санкционирано, и то съ единъ законъ, който си поставя съвършено други задачи. Така че азъ правя възражението, какво тукъ тая чужда на този законъ материя следва да бъде изнета отъ него. Най-сетне имаме и единъ законъ за печата. Трѣбваше да имаме новъ законъ, и моятъ приятел и колега г-нъ Огняновъ навремето даваше извлечения въ вестниците, че всичкото си свободно време употребяватъ, за да създаде единъ модеренъ, по френския типъ, законъ за печата. Нмаме го и до днѣ днешенъ. Моятъ приятел, сега отсъстващъ отъ тукъ, г-нъ Митакозъ, сжщо нма да направи нищо. Така ще си отиде.

Единъ народенъ представител: Тукъ е г-нъ Митакозъ. (Веселостъ)

Д-ръ Любен Дюгмеджиев: Вземамъ думите си назадъ, що се отнася до отсъствието му, но че и той нма да ни внесе законъ за печата, азъ мога по това да се базира съ него. — всѣки случай, колкото нда е несъвършенъ, имаме единъ законъ за печата и той урежда тази материя. Ние имаме и законъ за надзора върху дружествата. Имаме и законъ за пощите. Най-после имаме единъ законъ, който дава широка възможност на администрацията да прави дори голѣми произволи — законътъ за държавната полиция. Питамъ сега: при наличността на тия закони, каква нужда имаше въ тоя именно законъ за стопанската гражданска мобилизация да се вмъкватъ тая чужда материя?

Уважаеми г-да! Азъ се обръщамъ не само къмъ васъ, народните представители, обръщамъ се и къмъ г-да министрите и къмъ г-на министра на войната: при една мобилизация, не дай, Боже, при една война, цѣлото внимание на военния министъръ ще бъде насочено къмъ военните сили, за да може материалната мощъ на армията да бъде запазена, да могатъ границите да бждатъ запазени, да може войската да изпълни своето предназначение. Не е негова задача и не бива да му даваме да се отклонява отъ прѣките си задачи, да се занимава съ работи, които могатъ да вършатъ други служби. Следователно, апелирамъ да бждатъ премахнати отъ този законъ чуждите, чуждите материи, за да може евентуално главната енергия и всичкото внимание да бждатъ насочени къмъ стопанската мобилизация, която е центърътъ, ядрата на това законоположение.

Сега, г-да, ще кажа много малко нщо върху глава III — „Мобилизация и демобилизация“. Въ чл. 15 и чл. 17 отъ тая глава има нща, които не можемъ по никой начинъ да одобримъ. Алинея първа на чл. 15 гласи: (Чете) „На гражданска мобилизация подлежатъ всички български поданици, безъ разлика на полъ, отъ 16 до 70 години включително, които не подлежатъ на военна мобилизация“. Каква нужда налага, што всички граждани, мъже и жени, отъ 16 до 70-годишна възраст да бждатъ граждански мобилизирани? Единъ дѣдо на 70 години къде ще го използвате?

Министър генерал Теодоси Даскалов: „Могатъ да бждатъ“ е казано.

Д-ръ Любен Дюгмеджиев: Ще дойда и до това. — Ако единъ дѣдо на 70 години — азъ вървамъ, че нма да бжда дѣдо на 70 години, както и г-нъ Мушановъ не е дѣдо — чувствува сили въ себе си и желае да бъде полезенъ, той ще дойде доброволно и дори, ако е годеенъ, ще отиде на фронта. Но да ги карате насила, да мобилизирате 70-

годишни хора, и затуй, че такъв единъ дѣдо — когото бжбрецитъ го болятъ отъ пѣсци, на когото сърдцето хлопа — не е изпълнилъ точно дадената му задача, да го качите на бесилката — такова нѣщо не може!

Единъ народенъ представител: Ще има лѣкари, ще има комисии, която ще ги прегледа. Ако е годенъ, ще отиде; ако не — нѣма.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Ще се спра и на това. — Считамъ, че тукъ трѣбва да стане една поправка, да се каже отъ 18 до 65-годишна възраст. Хората на 65-годишна възраст отиваха ги махвату. Г-нъ Митакъвъ трѣбва да уволни хора отъ Административния съдъ, защото сѫ навършили 60-годишна възраст и законътъ ги смѣта негодни. А тукъ 70-годишнитъ ги мобилизиратъ. Мухъла нѣма защо да мобилизирате. Това, което е негодно, ще го оставите. Ако между него има нѣщо годно, то само ще дойде, ако има желание да служи на общото, и ще предложи своитъ услуги.

Каза се тукъ, че щѣло да има медицински комисии. Кой ми каза, че ще има медицински комисии? Здравиятъ разумъ. Но къде този здравъ разумъ е отразенъ въ самия законопроектъ? Когато вие създавате единъ подобенъ законъ, който ще има такива тежки, страшни санкции — за които после ще кажа нѣщо — вие трѣбва да определите съ подробности, точно и конкретно всички положения, при които хората не могатъ да бждатъ заставени да изпълняватъ една или друга функция. Тѣй както въ закона за въоръженитъ сили е предвидено, че когато взематъ нѣкого за войникъ, преглежда го наборна комисия, за да види какво е неговото здравословно състояние; тѣй както при една мобилизация ще трѣбва да се има предвидъ, да кажемъ, да се освободи този, който е глава на семейство, който издържа майка, сестри и пр., така също ще трѣбва конкретно да се посочи въ този законъ, кога ще можете вие да вземете гражданина отъ неговото семейство и да го мобилизирате граждански. Всички условия трѣбва да бждатъ изложени конкретно, подробно въ този законъ.

Това не е направено, г-да! Дори не е казано никъде съ една забележка, че въ случая ще се прилага, да кажемъ, законътъ за въоръженитъ сили, който предвижда тѣзи работи. Нищо подобно нѣма. Това е единъ голѣмъ пробѣлъ, една голѣма празнота. Това не бива по никой начинъ да се допуца. Даже тогава, когато ще се постанови да има, да кажемъ, медицински прегледъ; когато ще се има предвидъ, да кажемъ, че се освобождаватъ хората, които сѫ глави на семейства или които обработватъ своитъ ниви; когато всичко това се уреди, пакъ нѣщо още трѣбва да се направи, защото мѣсто за произволъ не бива да остава. Трѣбва да има тукъ единъ специаленъ текстъ, който да определя какъвъ ще бжде редътъ. Ще има ли набори? Когато се обяви мобилизация, казва се въ указа: мобилизиратъ се отъ този до този наборъ, или: мобилизиратъ се гражданитъ отъ тази до тази възраст. Въ Германия сѫ мобилизирани само до 35-годишна възраст. А тукъ съ този законъ се дава възможностъ на органитъ на Дирекцията за гражданска мобилизация, когото обичатъ, отъ 16 години до 70 години, по своя изборъ и своя лична преценка, да го облъкатъ въ тѣзи тежки задължения, които могатъ да го окачатъ на бесилката. Създава се мѣсто за много голѣми, страшно голѣми произволи.

Не бива това по никакъвъ начинъ да се допуца. Трѣбва да има редъ; не редъ, който да бжде създаденъ отпосле, презъ правилници, но единъ редъ, определенъ тукъ, въ самия законъ. Трѣбва да се определи точно при какви случаи ще има освобождаване: при такава и такава болестъ, ако е глава на семейство и пр. Да има редъ, който да бжде спазванъ, защото нѣма ли редъ, нѣма ли норма, нѣма ли законъ, ще има произволъ; а произволътъ знаете какво значи — той е тъкмо противъ онова, което вие наричате духъ на народа. Когато има произволъ, хората ще негодуватъ; а когато тѣ негодуватъ, нѣма да бждатъ единни, ще бждатъ разединени.

Но казва се, че по отношение на освобождаването има единъ текстъ. Нѣма такъвъ текстъ. Ще ви прочета този текстъ, който случайно е вълѣпнатъ. Членъ 16 казва, че съ постановление на Министерския съветъ могатъ да бждатъ освободени отъ военна мобилизация лица, които сѫ нужни за гражданската мобилизация. То е свършено друга работа. Азъ питамъ: кой ще бжде освободенъ? Трѣбва да има едно разписание на болеститъ. Какъ ще възложите на боленъ човѣкъ една работа и като не я свърши — бесилка! Тия работи, г-да, не могатъ по никой начинъ да се оставятъ.

Следователно, трѣбва тукъ да има голѣма яснота, да има конкретни норми, рамки, въ които да се движатъ органитъ на дирекцията, когато ще посѣгатъ, въ името на общото, на личната свобода на гражданина.

Азъ, обаче, намирамъ и една друга празнота, голѣма празнота, именно: кога и при какви обстоятелства ще бжде приведенъ въ сила този законъ? Ако законътъ бжде вотиранъ днесъ, той веднага нѣма да влѣзе въ сила съ обявяването му въ „Държавенъ вестникъ“. Той е законъ съ срочно действие. Тогава, когато бжде нужно, Министерскиятъ съветъ ще реши и съ указъ ще се обяви, че този законъ въ неговата пълнота или въ отдѣлни негови части влиза въ сила. Но тукъ се дава една голѣма възможностъ, повтарямъ, за произволъ. Всѣко нѣщо, което не почива на законъ, почива на произволъ.

Г-нъ проф. Стайновъ, разглеждайки вчера членъ 14, раздѣли времето на нормално, предвоенно и военно, като указание за това, кога ще може да се прилага този законъ. Безъ по принципъ да се противопоставямъ на туй разграничение на времето, защото все трѣбва да има една норма, единъ начинъ, единъ критерий, отъ който да се изхожда, считамъ, че тогава, когато става въпросъ за стопанска мобилизация, ние можемъ, изхождайки отъ другъ принципъ — за намѣсата на държавата въ частното стопанство и за дирижираното стопанство — изхождайки отъ този принципъ, на който азъ съмъ поддръжникъ, да посочимъ и други причини, времена и условия, при които единъ законъ за стопанска мобилизация може да намѣри общо или частично приложение. Когато има обществени бедствия, каквото бѣше, напр., голѣмото наводнение въ Севлиевско, каквото бѣше, земетръстътъ въ Чирпанско...

Петко Стайновъ: За това има специаленъ законъ.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: ... когато има голѣмъ неурожай и други подобни случаи на обществено бедствие, този законъ може частично, но пакъ при известни условия, посочени въ самия законъ, да намѣри своето приложение. Но единъ законъ за стопанска мобилизация може да намѣри приложение и при една голѣма стопанска криза, която поставя въ затруднение особено дребнитъ съществуваня. Особено вие, които идете отъ провинцията — ние въ София сме малко далечъ отъ народа; въпрочемъ, азъ съмъ близу до моя кварталски народъ, но въ центъра не можемъ да видимъ народа — вие, които сте отъ провинцията, виждате, какъ сѫ зле поставени еснафитъ, какъ тѣ бедствуватъ. То е страшно нѣщо! Може би после ще се спра на този въпросъ. При една криза, която поставя въ голѣмо затруднение беднитъ съществуваня, единъ законъ за гражданска мобилизация може да бжде приложенъ.

Следователно, уважаеми г-да, виждате, вижда и г-нъ министрътъ на войната, че азъ считамъ, какво единъ институтъ за стопанска мобилизация не е институтъ, който може да служи само въ предвоенно или военно време, но че такъвъ институтъ е необходимъ, за да може всѣки пътъ да бждатъ мобилизирани не само гражданитъ, но народнитъ стопански сили, за да може едно бедствие или затруднено народно положение да бжде по-безболезнено преживѣно.

Петъръ Савовъ: Тъкмо този смисълъ е вложенъ въ законопроекта.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Азъ не говоря какво е мислил г-нъ военниятъ министръ, който внася тоя законопроектъ. Азъ ви казвамъ какво има въ законопроекта. Е добре, г-нъ Петъръ Савовъ, вие сте адвокатъ. Нима не знаете какво значи съдъ? Съдътъ се води по текста на закона. Когато съдътъ ще прилага закона, ще дойдемъ тогава да четемъ Вашата речъ или моята речъ, ще четемъ какво е казалъ г-нъ министрътъ, за да може да се изтъкува законътъ! Въ такъвъ важенъ законъ трѣбва всичко да бжде ясно определено.

Този законопроектъ страда отъ голѣма, голѣма, голѣма, непростителна неяснота, която намира своето обяснение въ туй, че институтътъ е новъ, че опитътъ е малък и че неговитъ автори не сѫ могли досега да дадатъ нѣщо повече. Поправянето ще стане въ комисията или тукъ при второто четене.

Алинея втора на чл. 2 гласи, че Министерскиятъ съветъ постановява кога трѣбва да се приложи всѣка една отъ предвиденитъ въ този законопроектъ мѣрки. Въ този законопроектъ конкретни мѣрки не се предлагатъ. Ето едно противоречие. Предвиждането на конкретни мѣрки е предоставено на Министерския съветъ. Не ги знаемъ какви ще бждатъ. Ето, казвамъ, едно противоречие.

Въ втората алинея на чл. 2 е казано още: (Чете) „Тия постановления се утвърждаватъ съ указъ и се известяватъ на заинтересуванитъ чрезъ „Държавенъ вестникъ“, или по другъ начинъ“. Азъ, право да ви кажа — правникъ съмъ, претендирамъ да мога да тълкувамъ законитъ — бѣсъкамъ си главата, но тази работа не мога да я разбера. Кои сѫ тѣзи „заинтересувани“? Какви сѫ тѣзи „заинтересувани“?

Ами нали за лицата, които ще бъдат мобилизирани, ще има повиквателни, и за предприятията, които ще бъдат мобилизирани, ще има известни съобщения? Каква нужда ще има чрез „Държавен вестник“ да се съобщава на „заинтересуваният“? Публикацията на единъ указъ въ „Държавен вестник“ има само едно значение — че отъ момента, когато този указъ се публикува, законътъ влиза въ сила автоматически, но не че на заинтересуваният се съобщава по този начинъ. Това е може би една редакционна грѣшка или недомислие, може би е нѣщо друго — една дума, мѣстото на която не е тукъ. И за да не остане това недомислие, азъ считамъ за мой дългъ да се спра на него. Следователно, лицата ще бъдат повикани чрезъ повиквателни. Даже г-нъ Кожухаровъ искаше офицерскиятъ му мундиръ да бъде предварително премѣненъ въ казармата, преди да знае къде ще бъде повиканъ. Всѣки гражданинъ, който ще бъде мобилизиранъ, предварително ще знае къде да отиде.

Въ глава трета — „Мобилизация и демобилизация“, мимоходомъ се поменаватъ нѣщо и за предприятията, тъй както бѣло и мимоходомъ, крайно непълно се поменаватъ и за лицата. Струва ми се, трѣбва да има отдѣлна глава, въ която подробно и конкретно да се урежда въпросътъ, какъ ще бъдатъ граждански мобилизирани самитѣ предприятия. Трѣбва да се знае кои ще бъдатъ третираны като малки предприятия и кои ще бъдатъ третираны като голѣми предприятия отъ разнитѣ браншове и пр. и пр. Поне отъ досегашния опитъ на Дирекцията за гражданска мобилизация трѣбваше да се взематъ сведения и да се опредѣли нѣщо по-конкретно. Макаръ че за предприятията не е предвидена особена наказателна санкция, но за тия, които възглавяватъ предприятията, безспорно, наказателна санкция тежи и тя не е малка, тя е доста голѣма. За голѣмитѣ предприятия азъ много не мисля, защото тѣ си иматъ директори, тѣ си иматъ прокуристи, тѣ си иматъ управители, които получаватъ заплати по 10-15 хиляди лева. Но подъ „предприятие“ вие можете да разберете и единъ дребенъ обущаръ, на когото ще дадете да направи 4 чифта обувки, и утре можете да кажете, че той нѣкакси е отдѣлилъ настрана 50 грама гонѣ. Може на нѣкой занаятчия, шивачъ или другъ нѣкой тоже да бъде възложена нѣкаква работа въ качеството му на собственикъ на едно мобилизирано предприятие. Считамъ, следователно, че за да се избѣгнатъ несправедливоститѣ и страшитѣ санкции, за мобилизирането на предприятията непременно трѣбва да има отдѣлна глава въ законопроекта. Както казахъ и по-рано, това е ядката, това е сѣщината, това е прѣката задача на една стопанска гражданска мобилизация. Вие виждате, че азъ отбѣгвамъ да кажа само „гражданска мобилизация“, а я наричамъ „стопанска гражданска мобилизация“, защото това е сѣщината, на глава IV — осигуряване на производството и снабдяването.

Членове 20 и 21 уреждатъ една много интересна материя, която, обаче, у мене буди недоумение: ами какъ така досега, тая работа не е свършена? Четете и вижте. Въ чл. 20 се казва: (Чете) „Дирекцията за гражданска мобилизация установява материалитѣ, необходими за войската, населението и народното стопанство“ и пр. — съставя списъкъ, съставя и планъ. Въ чл. 21 се казва: (Чете) „Съ огледъ на одобренитѣ списъкъ и съответенъ планъ, поменати въ предходния членъ, съответнитѣ министерства съставятъ своитѣ планове“ и пр. Ами какъ може да се оправдае съществуването на Министерството на търговията и индустрията и кой може да оправдае съществуването на отдѣлно Министерство на земедѣлното, ако въ тия министерства г-да бюрократитѣ не сѣ имали съзнание за своя дългъ, ако тамъ е имало министри, които тоже не сѣ имали съзнание за своя дългъ? Какъ да не знаятъ тѣ, страната и родното стопанство отъ какви материали се нуждаятъ и да нѣматъ предварително готови списъцитѣ и плановѣтѣ? Какво тогава сѣ правили тия господа?

Въ това отношение азъ считамъ, че ние можемъ да отпразнимъ упрѣкъ къмъ хората, които управляватъ и стоятъ начело на тия две стопански министерства. Доколкото можехъ да се добера до сведения, изглежда, че действително въ тия министерства бюрократичниятъ духъ широко се гнѣзди и че е трѣбовало да дойдатъ нѣкои военни, които разбиратъ отъ команда, да се учатъ сега по стопански въпроси, и тѣ да ги хванатъ за ушенцата и да ги турятъ тамъ на мѣсто да работятъ. Това е една аномалия. Преди всичко, въ тия тежки времена, въ които живѣемъ, голѣмитѣ бюрократи трѣбва да иматъ чувство и съзнание за отговорност. Нѣматъ ли го, да си вървятъ да почиватъ, да отидатъ на курортъ, да отидатъ да си ядатъ пенсията и готовитѣ пари. Ще се поставятъ на тѣхно мѣсто други хора, които ще работятъ.

Г-нъ Цанковъ вчера ни говори за състава на Висшия съветъ по гражданската мобилизация и намѣри, че той е

непълненъ и че отъ него сѣ изключени нѣкои заинтересувани и компетентни лица. Вѣрно е това. Въ единъ съветъ, който не бива да има само съвѣщателенъ гласъ, който трѣбва да има правото да взема решения, които да се прилагатъ, си иматъ мѣстото компетентнитѣ. И трѣбва да признаемъ, че не сѣ най-компетентни г-да главнитѣ секретари на министерствата. Главнитѣ секретари сѣ по-малко „специ“, а повече сѣ политически и лични прилагали на г-да министритѣ. Обикновено отиде ли си министърътъ, отива си и гла ниятъ секретаръ, отива си и частниятъ секретаръ, който изпълнява разсипническа и повиквателна задача — да повиква посетителитѣ. Тѣ сѣ като принадлежатъ на министра. Че какъвъ компетентенъ може да бъде единъ главенъ секретаръ, който нѣма хаберъ отъ своята служба! Компетентни ще бъдатъ представителитѣ на стопанскитѣ организации, на кооперациитѣ, на кооперативнитѣ банки, на работницитѣ, на занаятчиитѣ, на търговцитѣ и на индустриалцитѣ. Тѣ трѣбва да бъдатъ тамъ, защото тѣ сѣ компетентнитѣ, тѣ трѣбва да измѣчатъ отъ своята срѣда компетентнитѣ хора.

Но, г-да народни представители, съжалявамъ, че въ момента го нѣма тукъ г-нъ Божиловъ, защото ще кажа две много неласкави думи за Българската народна банка, на която той е шефъ като министъръ на финанситѣ. За да дойде нашето народно стопанство въ единъ побѣденъ хаосъ, да нѣмаме списъци за материалитѣ, които ни липсватъ, да нѣмаме единъ стопанскъ планъ, който да предвижда утешителното — планъ, какъвто днесъ навсякъде го иматъ — причинитѣ сѣ въ Народната банка. Както знаете, Съветска Русия има свой стопански планъ: петилѣтка. Отъ нея го откраднаха германцитѣ, откраднаха го турцитѣ, само че за да не имъ кажатъ, че сѣ го копирали, направиха го четиригодишенъ. У насъ нѣма подобно нѣщо.

Но независимо отъ липсата на стопански планъ, има и друга една причина, бюрократическа причина, поради която нашето народно стопанство се намира въ застои. Българската народна банка, въ желанието си да запази на една висота курса на българския левъ, по чисто валутни и финансови съображения — на първо мѣсто валутни, а после финансови — всѣщностъ водна — отъ своя фискализъмъ и бюрократизъмъ, полека и постепенно пое ръководството на цѣлата наша външна търговия. Вие знаете, че има единъ законъ само отъ деветъ члена за търговията съ външни платажни срѣдства. Българската народна банка упражнява нѣщо като финансова диктатура, валутна диктатура. На Българската народна банка, т. е. на бюрократитѣ въ нея, се дава право да издаватъ разни наредби, които носятъ номера — № 1, № 2, № 3 до 18 номера стиватъ. Съ тѣзи наредби господа отъ Народната банка законодателствуватъ, измислюватъ много и много работи, които дори не обявяватъ на гражданитѣ. Азъ съмъ ходилъ въ Народната банка и съмъ молилъ да ми дадатъ тѣзи наредби, но съмъ успѣвалъ да ги взема само чрезъ лично приятелство, като сѣ ми казвали: „Моля ти се, като излѣзешъ отъ тукъ, тури ги въ джоба си, за да не ги види нѣкой“. Криятъ ги, а въз основа на тѣзи наредби съставятъ актове, спдятъ хората и имъ налагатъ наказание тъмниченъ затворъ и глоба до единъ милионъ лева.

Петъръ Савовъ: Тѣ сѣ публикувани въ „Държавен вестникъ“.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Елате вие да боравите съ този законъ и тогава ще говоримъ. — Сега безъ разрешението на Народната банка не може да стане никакъвъ вносъ, не може да стане никакъвъ износъ. Всичко това става на компенсационни и други начала. По този начинъ бюрократитѣ отъ Народната банка сѣ, които опредѣлятъ контингентитѣ. Тѣ сѣ виновнитѣ да не бъдатъ запасени нашата индустрия и нашитѣ занаяти съ достатъчно сурови материали. Тѣзи отъ васъ, които сѣ търговци — въпреки тѣ може да отсъствуватъ сега, да не сѣ тукъ, но въ Камарата има поне 20 души — знаятъ много добре, че мно о отъ индустриалнитѣ предприятия не сѣ запасени съ необходимия имъ суровъ материал само затова, защото Българската народна банка сѣ своя бюрократизъмъ и сѣ своя... — хайде да туря две-три точки, да не изговарямъ думата... попрѣчи навремето да бъде внесенъ, напр., памукъ. Ние можехме да имаме много памукъ, за цѣла една година, но дадохъ разрешение тогава, когато нѣмаше вече откъде да го вземемъ, когато отъ Александрийското пристанище не можеше да дойде паракходъ и когато англичанитѣ искаха специални декларации, че памукътъ нѣма да бъде преработенъ въ стоки и по единъ или другъ начинъ изнесенъ за Германия. Както и да е.

И сега, уважаеми г-да, азъ се спирамъ на чл. 24, който засѣга тоже единъ важенъ въпросъ, тъкмо около стопанскитѣ въпроси. Първата алинея гласи: „Регламентацията и

контролът на външната търговия принадлежат на министра на търговията, промишлеността и труда. Това много добре. Ако това значи изземване на тази функция от Българската народна банка и финансовото министерство — много добре. Но веднага втората алинея на този член отрича първата. Тя гласи: „Законът за търговията с външни платежни средства се прилага от Българската народна банка, като дейността ѝ, доколкото засяга регламентацията и контрола на външната търговия, подлежи на одобрение от Министерския съвет“. Съ други думи: „Преоблъкъл се Алия и, като се погледнах, останал пак в тия“. Първата алинея дава едно нещо, втората алинея иде да го отнеме. Не може да останат в закона такива взаимно отричащи се положения. Хемъ махате веригата от краката ми, хемъ следъ това я връзвате не съ каналъ, а съ чемберъ желязо. И да искате да работя, не мога. Когато законопроектът отиде въ комисията, нека съответният техници и специ спратъ вниманието си върху този въпросъ. Нека въ комисията отиде г-нъ министърът на търговията; да си каже думата и г-нъ Божиловъ съ своята постоянно убедителна аргументация, но трѣбва да се излѣзе отъ това положение. Българската народна банка не бива да се занимава съ дирижиране на външната търговия у насъ.

Но азъ виждамъ и едни нови инициативи, които не зная дали ви сѣ известни. Ако отидете въ Софийския областенъ съдъ, вие ще намерите регистрирани две нови акционерни дружества. Едното се казва „Българска търговия“, другото се казва „Българска промишленост“. Внесени сѣ капиталите по 1 милионъ лева. Капиталитѣ сѣ внесени главно отъ съответните съюзи — Съюза на търговцитѣ и Съюза на индустриалцитѣ. Изглежда, че тѣзи две акционерни дружества, които се намиратъ подъ контрола на държавата, може би респективно на Дирекцията на стопанската мобилизация, се занимаватъ предимно съ доставка на сурови материали и като членове иматъ тенденцията, освободени отъ бюрократизма на Българската народна банка, да внесатъ единъ живъ елементъ въ снабдяването съ сурови материали. И доколкото моитѣ сведения се простиратъ, чрезъ акционерното дружество „Българска търговия“ сѣ внесени достатъчно количество калай, ютени торби, бетоново желязо, чембери за амбалажъ и пр., а чрезъ акционерното дружество „Българска промишленост“ сѣ внесени чугунъ, медъ, масла за обработване на кожи, защото за кожата у насъ, колкото и малко да ги имаме, липсватъ масла и не могатъ да се обработватъ. Това, което на мене ми направи впечатление въ тѣзи две нови стопански формации, то е, че въ уставитѣ имъ е вмъкнатъ единъ елементъ, на който азъ държа и противъ който нѣкои тукъ отъ преждеговорившиятъ оратори въстанаха — после, когато ще разгледамъ чл. 22, ще се спра на него. Въ уставитѣ на тия две акционерни дружества е предвидено какъ ще се разпредѣлятъ печалбитѣ. Предвидени сѣ 10% за единъ фондъ за възстановяване на капитала, докато бжде възстановенъ; 6% дивиденди — голѣмъ процентъ, но е предвиденъ — и още едно, което е важното и новото: остатъкътъ отъ печалбитѣ отива въ държавното съкровище. Азъ смѣтамъ, че тази наредба въ уставитѣ на тѣзи две акционерни дружества, тази толкова навременна клауза — остатъкътъ отъ пе-

чалбитѣ да не отива въ джобовѣтъ на г-да акционеритѣ, а да отива въ държавното съкровище — е намѣрила мѣстото си тамъ, защото само тѣзи две дружества иматъ може би една четвъртъ или една трета официаленъ характеръ.

Петъръ Савовъ: Отивате въ друга областъ.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Именно това ще го кажа, когато се спра на чл. 22. И тамъ нѣма да бжде съгласенъ съ това, което каза уважаемиятъ г-нъ проф. Стайновъ.

Сега, за да вървя последователно и да разгледамъ тѣзи...

Председателствувашъ Никола Захариевъ: Моли, привършете.

Петко Стайновъ: Нека да продължи въ вторникъ.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Г-не министре на войната! Апелирамъ на първо мѣсто къмъ Васъ да се съгласите да ми се продължи времето за говорене. Въпросътъ, който разглеждаме, е отъ най-важнитѣ въпроси. Азъ си дадохъ труда да го разуча, и смѣтамъ, че съ моето мнение, което горе-долу го считамъ компетентно, ще бжде полезенъ на Камарата и лично на Васъ и на работата, която се върши. Почнахъ да говоря въ 12 ч. и 15 м. и следъ 5-10 минути ми изтича времето.

Обаждатъ се: Въ 12 ч. и 5 м. почнахте.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Азъ бихъ молилъ и уважаемитѣ г-да народни представители да се съгласятъ да ми се даде възможностъ да се донзкажа въ вторникъ, защото следъ обѣдъ народното представителство има да изпълни и друга функция.

Обаждатъ се: Въ вторникъ да продължи.

Д-ръ Любенъ Дюгмеджиевъ: Г-не председателю! Сигурно Камарата желае да ме чуе по този важенъ въпросъ.

Министъръ генералъ Теодоси Даскаловъ: Нѣмамъ нищо противъ, г-да, въ вторникъ да му се продължи времето.

Председателствувашъ Никола Захариевъ: Ние можемъ да заседаваме днесъ до 1 ч., съгласно вчерашния вотъ на Камарата. Понеже сега е вече 1 ч., и да искаме да свърши г-нъ Дюгмеджиевъ, който почна да говори въ 12 ч. и 5 м., нѣма време. Затова ще вдигнемъ сега заседанието за вторникъ, когато ще продължите речта си, г-нъ Дюгмеджиевъ. Имайте предвидъ, г-нъ Дюгмеджиевъ, че сте говорили вече 50 минути. Има да говорятъ и други записани.

Следващото заседание ще бжде въ вторникъ, 15 ч., съ дневенъ редъ останалитѣ неразгледани точки отъ днешния дневенъ редъ.

Вдигамъ заседанието.

(Вдигнато въ 13 ч.)

Подпредседателъ: **НИКОЛА ЗАХАРИЕВЪ**

Секретари: **СВЕТΟΣЛАВЪ СЛАВОВЪ**
СТЕФАНЪ БАГРИЛОВЪ

Началникъ на Стенографското отдѣление: **ДОНЧО ДУКОВЪ**